Agnieszka Cubała

M jak marzenie o Niepodległej

Józef Piłsudski od A do Z

Wolin 2026

Copyright © Agnieszka Cubała
i Biblioteka Publiczna Gminy Wolin

Wydawca: Biblioteka Publiczna Gminy Wolin

Projekt okładki: Piotr Witkowski
Opracowanie graficzne i łamanie: Piotr Witkowski

Druk i oprawa: Intro-Druk

Na okładce: Józef Piłsudski nad Niemnem, Druskienniki,
lata trzydzieste XX wieku, zbiory NAC.

Wydanie I
Wolin 2026

ISBN 978-83-977868-2-0

Bez marzeń niemożliwe jest realizowanie wielkich celów.
Józef Piłsudski

Brygadier Józef Piłsudski – dowódca I Brygady Legionów Polskich, zbiory NAC.

Wstęp

Lecz nie przestańmy czcić świętości swoje
I przechowywać ideałów czystość;
Do nas należy dać im moc i zbroję,
By z kraju marzeń przeszły w rzeczywistość.

Adam Asnyk, *Miejcie nadzieję*

Józef Piłsudski to człowiek wielkiego formatu obdarzony ponadprzeciętną przenikliwością i umiejętnościami. Jako jeden z nielicznych potrafił połączyć romantyczne wizje z realizmem politycznym, dzięki czemu Polska w 1918 roku, po 123 latach nieobecności na mapach Europy, odzyskała niepodległość.

By do tego doszło, musiał pojawić się człowiek, który odnalazłby w sobie odwagę niezbędną do zmierzenia się z zadaniem przerastającym wszystkich poprzedników. Kto dostrzegłby w zmieniającej się sytuacji międzynarodowej szansę na skuteczne upomnienie się o sprawę polską. Kto potrafiłby rozmawiać z zaborcami, zagranicą oraz rywalizującymi o władzę i wpływy politykami różnych ugrupowań. Kto sprawiłby, że odzyskanie niepodległości będące pragnieniem kilku pokoleń Polaków mogłoby, jak napisał poeta, przejść *z kraju marzeń w rzeczywistość.* Kto byłby gotowy wziąć na siebie odpowiedzialność za losy odradzającego się i powstającego z gruzów państwa. Kimś takim okazał się Józef Piłsudski.

Jak każdy nietuzinkowy mąż stanu zaliczał się do grona postaci absolutnie nieoczywistych, trudnych do zdefiniowania. Już za swojego życia zyskał fanatycznych wręcz wielbicieli, a nawet wyznawców, jak również nieprzejednanych wrogów. Był postacią tak wyrazistą i wyra-

stającą ponad przeciętność, że nawet upływający czas nie zdołał przyćmić siły jego charyzmy. Do dnia dzisiejszego toczymy na temat jego wyborów i metod działania zacięte spory. A każda próba jednoznacznej oceny Marszałka wymyka się kolejnym pokoleniom Polaków.

Jedni uważają Józefa Piłsudskiego za architekta polskiej niepodległości i gloryfikują wszystkie jego czyny. Inni podkreślają, że dopuścił się zamachu stanu, wprowadził dyktaturę, ograniczył podstawowe prawa i swobody obywateli. Realizując cele, które uznał za słuszne, nie wahał się popełnić największych zbrodni. Ten dualizm i towarzyszące mu emocje potwierdzają fakt, że mamy do czynienia z człowiekiem niezwykłym. Historia nie przykrywa zasłoną milczenia tylko ludzi ponadprzeciętnych.

Powód niesłabnącego zainteresowania tą postacią jest jeszcze jeden. Odzyskanie niepodległości stało się w naszych dziejach momentem absolutnie wyjątkowym. O powrót państwa na mapę Europy bez powodzenia walczyły kolejne pokolenia Polaków. Gdy w roku 1918 cel ten udało się w końcu zrealizować, wielu ludzi zadawało sobie pytanie o przyczyny tego nieoczekiwanego sukcesu. Najczęściej podkreślano, że zmiana sytuacji międzynarodowej i rozpoczęta wcześniej rewolucja społeczna to jedynie sprzyjające okoliczności. Potrzebny był człowiek, który umiałby je wykorzystać. Józef Piłsudski – strateg i wizjoner, człowiek obdarzony wiarą w swoje możliwości nadawał się do spełnienia tej trudnej i wymagającej roli. Jego życiorys karmił wyobraźnię społeczeństwa i zapewniał wiele możliwości interpretacyjnych.

Patrząc na losy Marszałka odnajdujemy wszystko, co może posłużyć do stworzenia mitu. Wywodził się ze starej, szlacheckiej rodziny o legendarnym, patriotycznym rodowodzie. Jego przodkowie brali udział w walce o odzyskanie niepodległości. Sam Józef Piłsudski był działaczem społecznym i niepodległościowym, konspiratorem, spi-

skowcem, zesłańcem syberyjskim, rewolucjonistą, żołnierzem i jednym z dowódców Legionów Polskich. Po uwięzieniu go w Magdeburgu zyskał jeszcze miano męczennika cierpiącego „za miliony", co wpisywało się w tak bliskie Polakom poczucie misyjności.

Poza tym mężczyzna należał do osób obdarzonych silnym charakterem i wyrazistą osobowością. Dysponował odwagą pozwalającą stawić czoła najtrudniejszym wyzwaniom. Na dodatek zazwyczaj sprzyjało mu szczęście, co zawsze odbierane jest jako dodatkowy atut.

Wszystkie te czynniki złożyły się na fakt, że Józefowi Piłsudskiemu zaczęła towarzyszyć legenda i idąca za nią sympatia ludzka. To przyniosło mu najpierw popularność, a następnie władzę.

Sprzyjająca Marszałkowi fortuna sprawiała, że gdy jego gwiazda na chwilę gasła, natychmiast działo się coś, co pozwalało mu w blasku chwały wrócić do gry. Wybaczono mu nawet przeprowadzenie w 1926 roku zamachu stanu, a następnie wprowadzenie autokratycznych form władzy. Zwłaszcza że konieczność podjęcia pewnych kroków potrafił uzasadnić dobrem kraju i obywateli, a osoby niezadowolone skutecznie uciszał, stosując brutalne metody. Do tych ostatnich należy zaliczyć proces brzeski, obóz w Berezie Kartuskiej czy też działalność tak zwanych „nieznanych sprawców". Dzięki temu do końca życia jako dyktator rządził krajem, choć nigdy nie musiał brać faktycznej odpowiedzialności za podejmowane decyzje. Ich twarzą zawsze był ktoś inny.

Nieprzeciętność tej postaci potwierdza także fakt, że Józef Piłsudski jako jeden z nielicznych potrafił głęboko zajrzeć w serca Polaków. Na wskroś poznał ich psychikę, wady, zalety, mocne strony i kompleksy. Dlatego jego myśli są nadal wręcz niepokojąco aktualne. A strategia działania, metody wywierania wpływu czy rządzenia krajem stały się wzorem nie tylko dla wielu indywidualnych polityków, ale i całych obozów władzy.

O Józefie Piłsudskim napisano już bardzo wiele. Ukazały się publikacje gloryfikujące lub szkalujące Naczelnika Państwa i jego działalność. Opublikowano jego myśli, rozkazy, aforyzmy, a nawet wymsknięcia czy też „wypsknięcia”[1]. Kolejni autorzy zapisali tysiące stron, tworząc różnorodne biografie Marszałka albo monografie poświęcone polskiej drodze do niepodległości, w których był jednym z głównych bohaterów. Niektórzy próbowali nawet przeprowadzać współczesne „wywiady” z Komendantem Legionów, dopasowując jego wypowiedzi do zadawanych dziś pytań. Sam Józef Piłsudski, mając doświadczenia dziennikarskie i publicystyczne, także przedstawił swoje losy. Dlaczego więc uznałam, że w tak bogatej historiografii tematu jest jeszcze miejsce na kolejną pozycję poświęconą tej postaci i mogę dodać coś do tego, co zostało już napisane albo przedstawić temat w inny, ciekawy i wartościowy dla Czytelników sposób?

Przekonałam się o tym, gdy zostałam zaproszona przez Bibliotekę Publiczną Gminy Wolin do wygłoszenia wykładów poświęconych życiu prywatnemu matek i ojców Niepodległej oraz roli kobiet w walkach narodowowyzwoleńczych. Ta niezwykle prężnie działająca instytucja kultury każdego roku stara się przygotować dla mieszkańców miasta jakąś ciekawą propozycję w ramach „Tygodnia dla Niepodległej”. Jak powiedziała jej dyrektorka – Agnieszka Peplińska-Kot: „Inicjatywa ta ma na celu zaangażowanie lokalnej społeczności – od najmłodszych po seniorów – we wspólne, kreatywne świętowanie odzyskania przez Polskę niepodległości. W programie wydarzenia regularnie od kilku lat pojawiają się różnorodne formy aktywności, w tym: rodzinne warsztaty patriotyczne, podczas których mieszkańcy wspólnie tworzą symbole narodowe, spotkania edukacyjne przybliżające losy kraju oraz wątki związane z wolnością i tożsamością narodową

[1] Oryginalny zapis – nawiązanie do tytułu książki Józef Piłsudski, *Myśli i wypsknięcia*, [bmw] 2011

oraz koncerty. W 2023 roku Biblioteka Publiczna Gminy Wolin wydała we współpracy z Pocztą Polską oficjalną kartkę okolicznościową z wizerunkiem Aleksandry Piłsudskiej, dedykowany spersonalizowany arkusz „MójZNACZEK" oraz datownik okolicznościowy wprowadzony do obiegu 12 grudnia 2023 roku"[2].

Już wówczas dostrzegłam, że na rynku brakuje pozycji, która w jasny, krótki, przystępny i ciekawy sposób przedstawiłaby nie tylko niezwykłe losy i dokonania Józefa Piłsudskiego, lecz także odpowiedziałaby na pytanie, jakim był człowiekiem, co nim kierowało, dlaczego podejmował takie a nie inne decyzje, gdzie leżało źródło jego sukcesu. Publikacji skierowanej nie tylko do pasjonatów historii, ale również osób, które chciałyby poszerzyć lub uporządkować swoją wiedzę o tak ważnej dla dziejów Polski postaci, nie musząc w tym celu sięgać po kilkusetstronicowe pozycje.

Jako popularyzatorka historii coraz częściej bywam zapraszana do szkół. Pomyślałam więc również o książce, która mogłaby zaciekawić młodych ludzi. Zwłaszcza że rozmawiając z uczniami niejednokrotnie słyszałam, że temat odzyskania przez Polskę niepodległości, ze względu na nagromadzenie różnorodnych pojęć, dat, postaci, struktur wojskowych i politycznych oraz ich programów, wydaje się wielu osobom trudny, zagmatwany, mało chętnie zgłębiany i nierzadko po prostu nudny.

Postanowiłam stworzyć publikację opisującą Józefa Piłsudskiego „od A do Z"[3], składającą się z krótkich, ułożonych alfabetycznie haseł opisujących jego działalność konspiracyjną, rewolucyjną, polityczną, wojskową i niepodległościową, jak również życie prywatne, pasje i upodobania. Uzupełniłam ją barwnymi wypowiedziami Marszałka.

[2] Wywiad udzielony autorce pracy.

[3] W publikacji nie pojawiają się hasła na litery X, Y, Ą, Ę, Ń, ponieważ w języku polskim nie ma słów rozpoczynających od nich.

W książce Czytelnicy odnajdą odpowiedzi na pytania: Jakim człowiekiem był Józef Piłsudski? Za czym przepadał, a czego nie znosił? Jakie kobiety mu się podobały? Co myślał o polityce, posiadaniu racji i skutecznych metodach rządzenia krajem? Jakie określenie zdradzało jego sympatię wobec danej osoby, a które zwiastowało, że nad rozmówcą zbierają się czarne chmury? Dlaczego sądził, że za młodu należy być socjalistą albo przynajmniej buntownikiem? I z jakich powodów uważał, że nie można życzyć komuś gorszego losu niż rządzenie Polakami?

Oczywiście zaprezentowany w niniejszej książce zbiór haseł to mój autorski, subiektywny wybór, ograniczony dodatkowo założeniem, że publikacja powinna mieć kompaktową formę, jasny i czytelny układ oraz niewielkie rozmiary.

Zbierając materiały, przekonałam się, jak niezwykle uniwersalne i aktualne pozostają myśli skreślone przez Józefa Piłsudskiego sto lat temu. Dlatego dziś możemy przejrzeć się w namalowanym przez Marszałka obrazie Polski i Polaków jak w lustrze, dostrzegając najważniejsze cechy naszego charakteru narodowego. I choć nie zawsze spodoba nam się to, co zobaczymy, warto zmierzyć się z prawdą o samym sobie. A nawet potraktować ją jako swoistą lekcję czy przestrogę. Zwłaszcza że nasi przodkowie wielokrotnie boleśnie przekonywali się, że wolność nie jest nam dana raz na zawsze, a jeśli się o nią nie dba, to szybko można ją utracić.

Do napisania niniejszej książki zmotywowały mnie również słowa samego Naczelnika Państwa, który powiedział: C*hciałbym, aby coś z prawdy o mnie przeniknęło do potomności*[4]. Nie bez znaczenia był również fakt, że mój pradziadek walczył w Legionach Polskich i nale-

---

[4] B. Urbanowski, *Józef Piłsudski do Polaków, Myśli, mowy, rozkazy Szkic biograficzny*, wybór tekstów, Kraków 2017, s. 9

żał do grona zwolenników Marszałka, a praca nad tekstem pozwoliła mi lepiej poznać jego losy.

Stworzenie publikacji *M jak marzenie o Niepodległej Józef Piłsudski od A do Z* nie byłoby jednak możliwe, gdyby nie moja wieloletnia współpraca z Biblioteką Publiczną Gminy Wolin, a zwłaszcza z Dyrektorką tej wspaniałej i niezwykle kreatywnej instytucji kultury – Agnieszką Peplińską-Kot i jej zespołem: Krzysztofem Koniecznym, Katarzyną Muranko i Natalią Peplińską. Bez ich wsparcia, życzliwości, inspiracji, motywacji, zaangażowania i zaufania, nie powstałaby ani książka, ani towarzysząca jej wystawa. Dlatego chciałabym im serdecznie podziękować. Przy okazji pragnę złożyć ogromne wyrazy wdzięczności przewodniczkom z Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku – w szczególności Annie Dąbrowskiej, a także wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania niniejszego tekstu, a zwłaszcza: Jadwidze Cubale, Irenie Domagale, Janinie Filipeckiej, Annie Gątowskiej, Jerzemu Maciantowiczowi, Józefowi Maciantowiczowi, Tomaszowi Maciantowiczowi, Michałowi Olszańskiemu, Grażynie Walkowiak, Piotrowi Witkowskiemu oraz moim rodzicom – Annie i Januszowi Cubałom.

Józef Piłsudski wypoczywa nad Niemnem w Druskiennikach, zbiory NAC.

Józef Piłsudski z córkami Wandą i Jadwigą, zbiory NAC.

Józef Piłsudski od A do Z[5]

A

Adiutanci – funkcję tę pełniło aż 36 oficerów. Należeli do najbardziej zaufanych ludzi Józefa Piłsudskiego. Znali jego tajemnice, nierzadko także te prywatne. Najczęściej wywodzili się w Polskiej Partii Socjalistycznej, Legionów Polskich albo Polskiej Organizacji Wojskowej. Mieli za sobą lata wspólnych doświadczeń konspiracyjnych albo wojennych. Marszałek darzył ich nie tylko zaufaniem, lecz także sympatią. Wiedział, że w trudnych chwilach nie zawiodą i że może im powierzyć zarówno niezwykle skomplikowane zadania, jak i te wymagające delikatności i dyskrecji. Do grona tego należeli między innymi: Bolesław Wieniawa-Długoszowski, Walery Sławek, Aleksander Prystor, Czesław Świrski, Michał Galiński, Mieczysław Lepecki, Stanisław Radziwiłł, Jerzy Potocki czy Marian Pacholski. Pierwszym adiutantem Józefa Piłsudskiego został Tadeusz Żuliński, a ostatnim – Aleksander Hrynkiewicz.

Akcja pod Bezdanami – najsłynniejsza akcja Organizacji Bojowej Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) mająca miejsce 26 września 1908 r., zorganizowana i kierowana przez Józefa Piłsudskiego. Bojowcy napadli na rosyjski pociąg pocztowy przejeżdżający przez niewielką stację – Bezdany, oddaloną od Wilna o 25 km. Zdobyli wówczas ponad 200 tysięcy rubli, co pozwoliło im zgromadzić

[5] Myśli, aforyzmy i wymsknięcia (wypsnięcia) Józefa Piłsudskiego zapisane są kursywą. Pochodzą z następujących źródeł: W. Pobóg-Malinowski, *Józef Piłsudski 1867-1908*, Warszawa 1935, A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867-1935*, Kraków 2017, *Józef Piłsudski 1867-1935*, Kraków [bdw], reprint z roku 1935, Józef Piłsudski, *Myśli i wypsknięcia*, [bmw] 2011, *Józef Piłsudski o państwie i armii Wybór pism,* wybrał i opracował Jan Borkowski, Warszawa 1985, t. I, II, Daria i Tomasz Nałęcz, *Józef Piłsudski – legendy i fakty*, Warszawa 1987, S. Mackiewicz (Cat), *Historia Polski od 11 listopada 1918 do 17 września 1939r.,* Londyn 1941, J. Piłsudski*, Pisma zbiorowe*, tom I-X, Warszawa 1937, W. Suleja, *Józef Piłsudski*, Wrocław 1995, B. Urbanowski, *Filozofia czynu, Światopogląd Józefa Piłsudskiego*, Warszawa 1988, B. Urbankowski, *Józef Piłsudski do Polaków Myśli, mowy, rozkazy Szkic biograficzny*, wybór tekstów, Kraków 2017, Z.Wójcik, *Józef Piłsudski 1867-1935*, Warszawa [bdw]

fundusze na dalszą działalność rewolucyjną i niepodległościową, a także spłacić wszystkie długi organizacji.

Aleksandra – imię największej miłości życia Józefa Piłsudskiego – Aleksandry Szczerbińskiej, jego drugiej żony i matki dwóch córek: Wandy i Jadwigi.

Alkohol – Józef Piłsudski praktycznie nie pijał alkoholu. Stało się tak w wyniku jego wyprawy do Japonii, gdzie zatruł się sake. W wyjątkowych sytuacjach sięgał po kieliszek węgrzyna.

Architekt polskiej niepodległości – określenie nadane Józefowi Piłsudskiemu przez jego zwolenników. Odnosi się do roli, jaką miał odegrać w procesie odzyskania niepodległości przez Polskę, a także odbudowy państwa po 1918 r.

Aresztowanie – Józef Piłsudski podczas swojej działalności rewolucyjnej i narodowowyzwoleńczej został kilkakrotnie aresztowany przez Rosjan i Niemców. Najpierw trafił do więzienia 22 marca 1887 r. za udział w zamachu na życie cara Aleksandra III. Choć nie udowodniono mu współudziału w spisku, skazano go (na wszelki wypadek) na 5 lat zesłania na Syberię. Powtórnie trafił do aresztu w Łodzi w nocy z 21 na 22 lutego 1900 r. za wydawanie konspiracyjnego pisma PPS o tytule „Robotnik". Przeszedł wówczas przez więzienie przy ul. Gdańskiej, a następnie został przewieziony do Warszawy. Tu przetrzymywany był w X Pawilonie Cytadeli. Kiedy zaczął symulować chorobę psychiczną, przetransportowano go do szpitala dla obłąkanych w Petersburgu, skąd zdołał uciec. Po raz ostatni aresztowano Józefa Piłsudskiego dnia 2 lipca 1917 r. za odmowę złożenia przysięgi wojskowej na wierność cesarzom Niemiec i Austro-Węgier podczas tzw. kryzysu przysięgowego. Przetrzymywano go w więzieniu w Magdeburgu.

Armia – Józef Piłsudski przez całe życie najbardziej związany był z wojskiem. Jako żołnierz służył w armii Austro-Węgier, gdzie dowodził 1 Pułkiem Piechoty Legionów Polskich i I Brygadą. Po 1918 r. pełnił funkcje

Józef Piłsudski podczas służby w Legionach Polskich, rok 1916, zbiory NAC.

m.in. Naczelnego Wodza Wojsk Polskich, Szefa Sztabu Generalnego, Przewodniczącego Ścisłej Rady Wojennej, Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych, Ministra Spraw Wojskowych. Został także pierwszym Marszałkiem Polski. Warto dodać, że przed wybuchem I wojny światowej współpracował z wywiadem austriackim, dostarczając informacji przeciw Rosji.

Rzeczą (...) żołnierza jest stworzyć dla ojczyzny piorun, co błyska, a gdy trzeba – uderzy. (Józef Piłsudski)

Autorytaryzm, rządy autorytarne – rządy sprawowane przez Józefa Piłsudskiego i obóz sanacji (piłsudczyków) po przewrocie majowym dokonanym w 1926 r. System ten cechuje skupienie władzy w rękach dyktatora i ograniczenie praw obywateli.

B

Belweder, Pałac Belwederski - warszawska siedziba Józefa Piłsudskiego i jego rodziny od 29 listopada 1918 r. do 13 grudnia 1922 r., a także po przewrocie majowym - od 5 czerwca 1926 r. do śmierci Marszałka czyli 12 maja 1935 r. Wraz z bliskimi zajmował pokoje na pierwszym piętrze pałacu oraz w jego prawym skrzydle. Gabinet Marszałka znajdował się w jego ulubionym pokoju narożnym.

Beniowski – poemat napisany przez Juliusza Słowackiego. Tytuł ten należał do ulubionych lektur Józefa Piłsudskiego.

Bezdany – tu rozegrała się najsłynniejsza akcja Organizacji Bojowej PPS. (**patrz Akcja pod Bezdanami).**

Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (BBWR) – ugrupowanie skupiające zwolenników sanacji oraz Józefa Piłsudskiego. Istniało od listopada 1927 r. do 30 października 1935 r. Wygrało tzw. wybory brzeskie, przejmując w 1930 r. władzę. Zasłynęło z uchwalenia legalizującej rządy autorytarne konstytucji kwietniowej.

Billewicz Maria, Maria z Billewiczów Piłsudska – matka Józefa Piłsudskiego i jego jedenaściorga rodzeństwa. Kobieta pochodziła ze

17 LIST 1930

Wileńskie Starostwo Grodzki
obowiązkowy
Nakład Egzempl.

OBYWATELE, BRACIA i SIOSTRY!

Kto zorganizował pierwsze wojsko polskie—lęgjony?
— **Marszałek Piłsudski.**

Kto stworzył Państwo Polskie?
— **Marszałek Piłsudski.**

Kto ochronił Polskę i państwa chrześcijańskie od nawały bolszewickiej? — **Marszałek Piłsudski.**

Kto postawił dobro Państwa ponad interesy partyj?
— **Marszałek Piłsudski.**

Kto stworzył silny Rząd, ład i porządek w kraju?
— **Marszałek Piłsudski.**

Kto utrwalił polski pieniądz, za który zawsze i wszędzie można wszystko kupić? — **Marszałek Piłsudski.**

Więc za kim Ci, kochany bracie i siostro, rozum i sumienie nakazuję głosować? **za Marszałkiem Piłsudskim**

na listę Nr. 1.

Albowiem dla **Marszałka Piłsudskiego** celem największym jest **DOBRO NARODU,** a nie interesy jakiejkolwiekbądź partji; albowiem on jednako kocha robotnika, chłopa, kupca, przemysłowca, czy to biedny, czy bogaty, czy świecki, czy duchowny — wszyscy są u niego dziećmi

jednej matki Polski

więc głosuj na Nr. 1.

BIBLIOTEKA NARODOWA

Druk. „Pogoń" — „Pax" Nr. 1057.

Plakat wyborczy Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, zbiory Biblioteki Narodowej.

Plakat wyborczy Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, zbiory Biblioteki Narodowej

starej, szanowanej na Litwie rodziny. Cechowało ją wyjątkowo patriotyczne nastawienie, które przekazała swoim dzieciom, a zwłaszcza Józefowi. Miała ogromny wpływ na ukształtowanie charakteru, poglądów i dalszych wyborów życiowych syna. To ona przekazała mu zamiłowanie do literatury i historii, a także przekonanie, że jest jednostką wyjątkową, ponadprzeciętną, potrafi spełnić wszystkie swoje marzenia i zrealizować każdy wyznaczony cel.

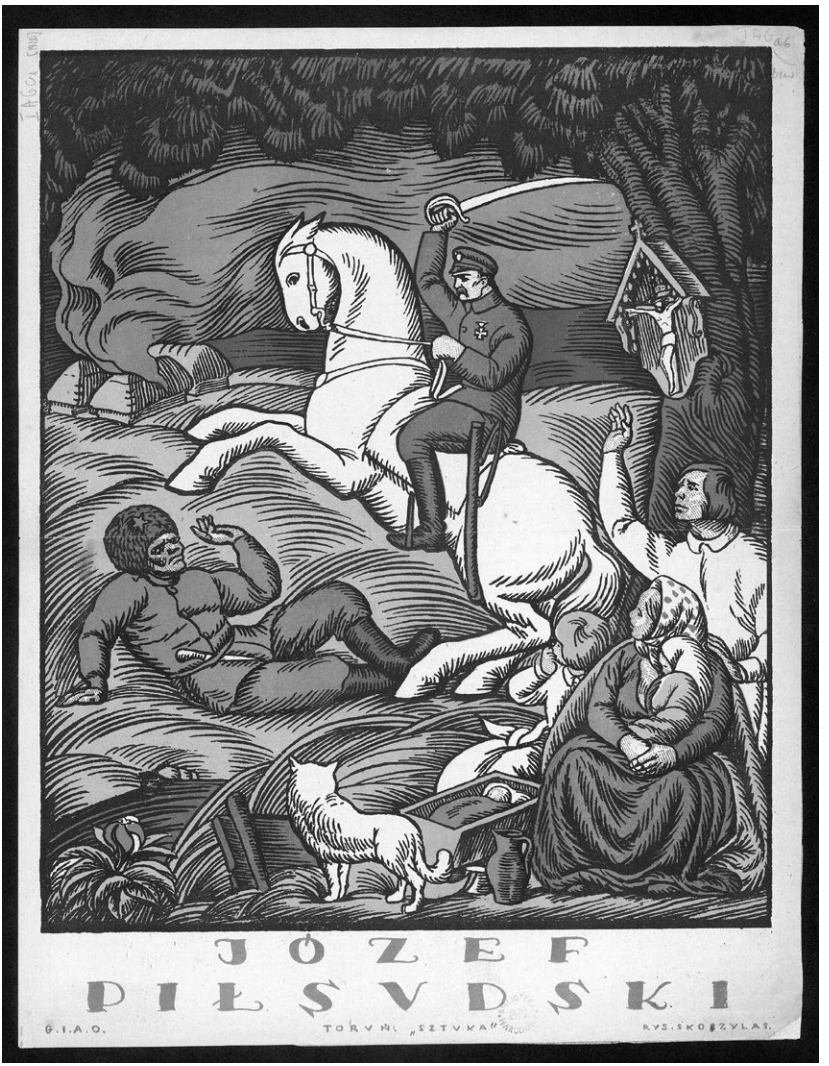
Bibuła – tytuł pierwszej książki Józefa Piłsudskiego. Opisał w niej wstępny etap swojej działalności niepodległościowej czyli czas walki słowem (wydawanie tytułów konspiracyjnych).

Bitwa Warszawska, zwyczajowo nazywana także Cudem nad Wisłą – zwycięska operacja wojskowa przeprowadzona w dniach 13-25 sierpnia 1920 r., która miała decydujący wpływ na przebieg wojny polsko-bolszewickiej 1920 r., toczonej między Wojskiem Polskim i Armią Czerwoną. Odniesiony tu sukces uchronił Warszawę i Polskę przed bolszewikami. Niektóre źródła podają, że zwycięstwo to zahamowało marsz Armii Czerwonej na zachód, chroniąc Europę przed bolszewikami. W wielu relacjach podkreśla się, że Józef Piłsudski należał do grona oficerów przygotowujących plan działań zbrojnych operacji.

I Brygada Legionów Polskich – jednostka piechoty Legionów Polskich, której dowódcą był Józef Piłsudski. Do legendy przeszły słowa *Marszu Pierwszej Brygady*, napisane przez Andrzeja Hałacińskiego i Tadeusza Biernackiego. Muzykę do tej pieśni stworzył Andrzej Brzuchal-Sikorski.

„My, Pierwsza Brygada,
strzelecka gromada,
Na stos rzuciliśmy swój życia los,
Na stos, na stos!”

Brygadier – pierwszy stopień wojskowy Józefa Piłsudskiego w Legionach Polskich. Drugim był Marszałek Polski.

Pocztówka przedstawiająca Józefa Piłsudskiego jako dowódcę Bitwy Warszawskiej, znanej także pod nazwą Cud nad Wisłą, która rozegrała się nieopodal stolicy w dniach 13-15 sierpnia 1920 r., zbiory Biblioteki Narodowej.

Buntownik - *Kto nie był buntownikiem za młodu, ten będzie świnią na starość.* (Józef Piłsudski)

C

Ciasto ze śliwkami i bezą oraz cynamonki (sucharki litewskie) – ulubione wypieki Józefa Piłsudskiego.

Cytadela warszawska (X Pawilon) – carskie więzienie, w którym przetrzymywani byli rewolucjoniści, a także polscy działacze niepodległościowi. Tu znajdowało się również miejsce ich straceń. W 1900 r. do X Pawilonu trafił za drukowanie prasy konspiracyjnej Józef Piłsudski. Jednak tak skutecznie zaczął udawać chorobę psychiczną, że przewieziono go z Warszawy do szpitala psychiatrycznego w Petersburgu, skąd udało mu się zbiec.

Człowiek – *Tylko ten człowiek wart nazwy człowieka, który ma pewne przekonania i potrafi je bez względu na skutki wyznawać czynem.* (Józef Piłsudski).

Czyn – *Jedynie czyn ma znaczenie. Najlepsze chęci pozostają bez skutku, o ile nie pociągają za sobą następstw praktycznych.* (Józef Piłsudski)

Czytanie – Józef Piłsudski uwielbiał czytać książki. Jego ulubionym poetą był Juliusz Słowacki, a pisarzem – Henryk Sienkiewicz. Szczególnie przepadał za „Beniowskim" i „Trylogią", a zwłaszcza „Potopem".

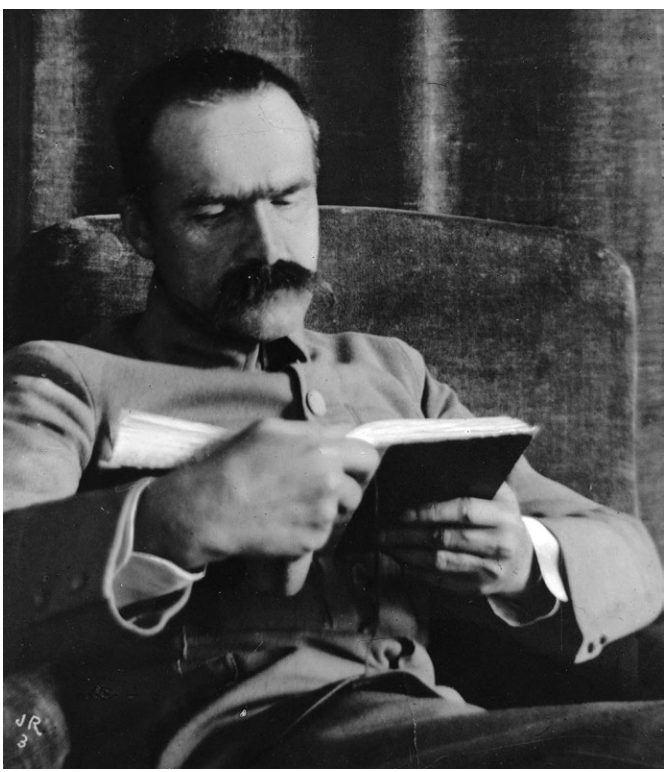
Ć

Ćwierćwiecze – tyle trwał związek Józefa Piłsudskiego z Aleksandrą Szczerbińską – największą miłością jego życia.

D

Depesza notyfikująca powstanie państwa polskiego – depesza radiotelegraficzna wysłana 16 listopada 1918 r. do rządów Francji,

Józef Piłsudski był wielkim fanem książek i czytania, zbiory NAC.

Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Włoch, Japonii i Niemiec, ogłaszająca powrót Polski na mapę Europy. Jej treść brzmiała: *Jako wódz naczelny armii polskiej pragnę notyfikować rządom i narodom wojującym i neutralnym istnienie państwa polskiego niepodległego, obejmującego wszystkie ziemie zjednoczonej Polski. Sytuacja polityczna w Polsce i jarzmo okupacji nie pozwoliły dotychczas narodowi polskiemu wypowiedzieć się swobodnie o swym losie. Dzięki zmianom, które wystąpiły wskutek świetnych zwycięstw armii sprzymierzonych – wzmocnienie niepodległości i suwerenności Polski staje się odtąd faktem dokonanym.* Tekst został również ogłoszony w *Monitorze Polskim Dzienniku Urzędowym Republiki Polskiej* 1918 nr 20, z dnia 18 listopada 1918 r.

Dmowski Roman – jeden z czołowych przeciwników politycznych Józefa Piłsudskiego, przywódca narodowej demokracji. Konkurowali nie tylko na arenie politycznej, ale i o serce kobiety. Obaj zabiegali o względy Marii Juszkiewiczowej – pierwszej żony Marszałka. W literaturze przedmiotu pojawia się teoria, że przegrana w tej drugiej kwestii stała się powodem późniejszej niechęci Romana Dmowskiego do Józefa Piłsudskiego i jego ataków politycznych.

Dowódca – Józef Piłsudski był dowódcą 1 Kompanii Kadrowej, a także I Brygady Legionów Polskich, choć zwyczajowo uznawany jest za komendanta (dowódcę) całej formacji.

Druskienniki – uzdrowisko na Wileńszczyźnie (obecnie Litwa), miejscowość należała do ulubionych miejsc wypoczynku Józefa Piłsudskiego. Przy jednym z punktów widokowych na rzekę Niemen znajdowała się nawet tzw. ławeczka Piłsudskiego. Przyjazdy do Druskiennik należy łączyć także z Eugenią Lewicką – ostatnią miłością Józefa Piłsudskiego.

Dołęga-Mostowicz Tadeusz – pisarz, publicysta, autor książki *Kariera Nikodema Dyzmy,* ukarany pobiciem przez tzw. nieznanych

sprawców za publiczne krytykowanie rządów obozu sanacji. Zemścił się pisząc satyryczną książkę z kluczem, kpiącą z ówczesnej władzy. Niektóre zachowania głównego bohatera nawiązują do nawyków Józefa Piłsudskiego.

Dualizm – pojęcie pojawiające się przy ocenie postawy, wyborów, działań i roli, jaką w historii Polski odegrał Józef Piłsudski. Jedni uważają go za bohatera i Ojca Niepodległej, inni – za zbrodniarza, terrorystę, zamachowca czy przewrotowca, człowieka mającego na swoim koncie najgorsze zbrodnie i krew ludzką.

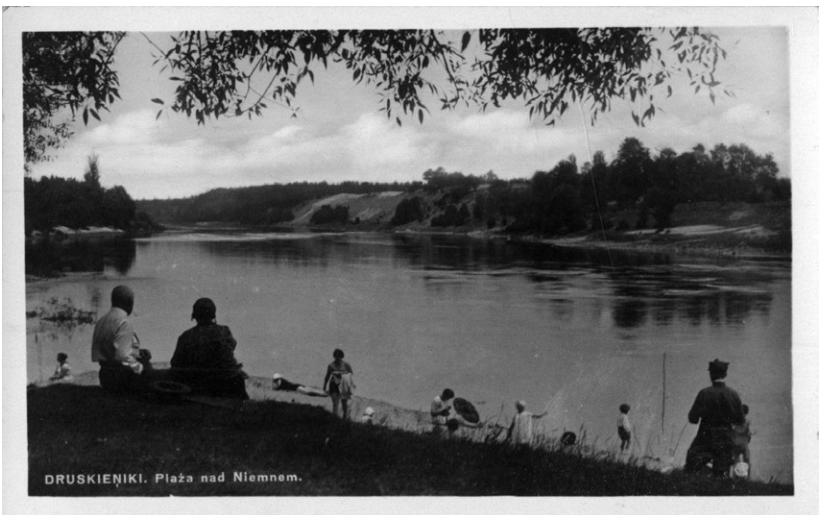
Dyktator – po przewrocie majowym (1926 r.), będącym faktycznie zamachem stanu, Józef Piłsudski wraz ze wspierającą go ekipą sprawował w kraju władzę dyktatorską, nie ponosząc bezpośredniej odpowiedzialności za podejmowane decyzje.

Czyż to trzeba być dyktatorem? Jestem człowiekiem silnym, lubię decydować sam. Ale gdy patrzę na historię mojej ojczyzny, nie wierzę, naprawdę, aby można było w niej rządzić batem. Nie lubię bata. (Józef Piłsudski)

Dziadek – jeden z przydomków nadanych Józefowi Piłsudskiemu przez żołnierzy Legionów Polskich.

Działacz niepodległościowy – Józef Piłsudski należał do grona osób, które w sposób oczywisty przyczyniły się do odzyskania niepodległości przez Polskę.

Dzieciństwo – *W dzieciństwie moim ciągle szeptano mi w uszy tzw. mądre przysłowia. „Nie dmuchaj pod wiatr", „Głową muru nie przebijesz!", „Nie porywaj się z motyką na słońce!" Doszedłem potem do wniosku, że silna wola, energia i zapał mogą te (...) zasady załamać. I obecnie, kiedy stoimy wobec wielkich zadań dalszej budowy państwa polskiego, (...) potrzeba nam ludzi, którzy potrafią tej starej mądrości tych przysłów się przeciwstawić.* (Józef Piłsudski)

Uzdrowisko Druskienniki leżące nad rzeką Niemen. Tu Józef Piłsudski bardzo chętnie przyjeżdżał na wypoczynek, zbiory Biblioteki Narodowej.

Willa Józefa Piłsudskiego w Druskiennikach, na Wileńszczyźnie, fot. Leon Baranowski, zbiory Biblioteki Narodowej.

E

Emigracja – ze względu na swoją działalność niepodległościową i rewolucyjną, a także ucieczkę ze szpitala psychiatrycznego w Petersburgu, Józef Piłsudski zmuszony był przez pewien czas ukrywać się i wyjechać z kraju. Na emigracji przebywał w Wielkiej Brytanii i Szwajcarii.

Ententa – koalicja państw walczących w czasie I wojny światowej przeciwko państwom centralnym, do której należały m.in. Francja, Wielka Brytania, Rosja, Włochy, Japonia i Stany Zjednoczone. Nasz wschodni zaborca należał do ententy tylko do 1917 r. W wyniku wybuchu w kraju rewolucji październikowej i przejęcia władzy przez bolszewików, wycofał się z wojny, podpisując pokój w Brześciu. Józef Piłsudski w zwycięstwie ententy nad państwami centralnymi (Cesarstwo Niemieckie i Monarchia Austro-Węgierska) oraz osłabieniu Rosji widział szansę na odrodzenie państwa polskiego.

F

Fedak Stepan – zamachowiec, który dnia 25 września 1921 r. przeprowadził nieudany zamach na życie Józefa Piłsudskiego.

Flip i Flap – ulubieni bohaterowie filmowi Józefa Piłsudskiego pojawiający się w serii obrazów przedstawianych w kinie niemym.

Frakcja Rewolucyjna Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) – w listopadzie 1906 r. doszło do rozłamu w szeregach PPS. Na czele Frakcji Rewolucyjnej stanął Józef Piłsudski. Do struktury tej przeszła wówczas większość konspiratorów należących do Organizacji Bojowej PPS i tzw. starzy działacze. Znaleźli się tu ludzie, którzy na pierwszym miejscu stawiali niepodległość Polski a nie hasła socjalistyczne czy rewolucyjne.

Frakcja Terrorystyczna organizacji Narodna Wola – członkowie tej struktury zorganizowali zamach na cara Aleksandra III Roma-

nowa. Józef Piłsudski współpracował z nimi, będąc przewodnikiem po Wilnie jednego z konspiratorów. Spisek został odkryty, a jego uczestnicy aresztowani i zesłani na Syberię w marcu 1887 r.

G

Generalny Inspektor Sił Zbrojnych – jedna z funkcji pełnionych przez Józefa Piłsudskiego od 6 sierpnia 1926 r. do śmierci.

Gimnazjum – I Gimnazjum Wileńskie to szkoła, której absolwentem był Józef Piłsudski. Tu zdał maturę i stawiał pierwsze kroki w świecie konspiracji, buntując się przeciw rusyfikacji.

Głos – słuchając nagrań Józefa Piłsudskiego można się przekonać, że obdarzony był niskim, męskim, dojrzałym głosem, z wyraźnym kresowym akcentem i charakterystycznym zaciąganiem (tzw. kresowe ł).

Gershwin George – amerykański kompozytor i pianista, nazywany „królem jazzu". Józef Piłsudski chętnie słuchał jego muzyki, szczególnie lubił utwór „Błękitna rapsodia".

H

Hauptkundschaftstelle (niem.) – placówka wywiadowcza sztabu generalnego armii Monarchii Austro-Węgierskiej działająca na szczeblu dowództwa korpusu. W 1906 r. Józef Piłsudski nawiązał z nią współpracę jako jeden z przedstawicieli PPS. Podczas spotkania w Przemyślu wraz z kilkoma towarzyszami zaoferował usługi wywiadowcze przeciwko Rosji. Dlatego w indeksie osobowym austriackiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych przy nazwisku Józefa Piłsudskiego widnieje zapis: służba wywiadowcza na rzecz Austrii.

Herbata – mocna, słodka i bardzo gorąca herbata była ulubionym napojem Józefa Piłsudskiego. Pijał ją często, w dużych ilościach. Nie lubił natomiast kawy. Herbacie najczęściej towarzyszyły krakersy, kruche ciastka lub herbatniki.

Józef Piłsudski wraz ze swoimi kolegami z I Gimnazjum Wileńskiego, zbiory NAC.

Heretyk – *W każdym ugrupowaniu ludzkim, w którym kiedykolwiek byłem, byłem uważany za coś w rodzaju heretyka.* (Józef Piłsudski)

Historia – jedna z dziedzin nauki, która szczególnie pasjonowała Józefa Piłsudskiego. Najchętniej studiował opisy wojen i bitew, zwłaszcza napoleońskich.

Historię swoją piszcie sami, bo inaczej napiszą ją za was inni i źle. (Józef Piłsudski)

Uczcie się historii, znajomość jej jest bardzo potrzebna w życiu. (Józef Piłsudski)

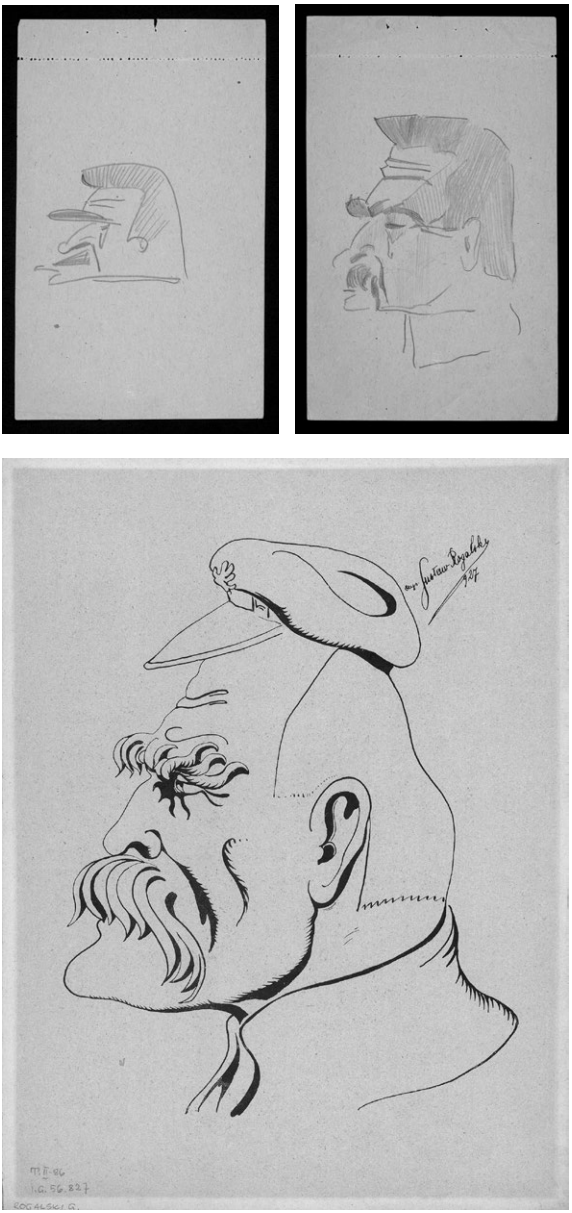
Honor – *Gdy człowiek ma przed sobą kilka dróg, gdy męczy się i waha, i nie wie, którą wybrać – niech wybiera drogę honoru, ta zawsze będzie właściwsza*. (Józef Piłsudski)

Humor – Józef Piłsudski obdarzony był dużym poczuciem humoru. Potrafił żartować i śmiać się z samego siebie. Szczególnie lubił oglądać swoje karykatury. W literaturze przedmiotu pojawia się uwaga, że humor Marszałka bywał niekiedy dość specyficzny, czasami wręcz makabryczny. Oto jeden z żartów, który podczas walki usłyszał ranny żołnierz: *Czego krzyczysz? Co noga? A tamtemu głowę urwało i nie krzyczy, a ty o takie głupstwo.*

I

Imperium Rosyjskie – Józef Piłsudski przyszedł na świat jako obywatel Imperium Rosyjskiego. Urodził się w Zułowie, w Guberni Wileńskiej, w 1867 r., gdy Polski nie było na mapie Europy.

Imieniny Marszałka – po zamachu majowym (1926 r.) dzień imienin Józefa Piłsudskiego (19 marca) w całej II RP obchodzony był bardzo uroczyście. Organizowano akademie szkolne, koncerty, odczyty i inne imprezy okolicznościowe. Wydawane były nawet specjalne broszury z instrukcją, jak zorganizować taką imprezę. Jedna z nich nosiła tytuł: *Poradnik dla urządzających obchody i akademie ku czci*

Karykatury przedstawiające Józefa Piłsudskiego, zbiory Biblioteki Narodowej.

Marszałka Józefa Piłsudskiego. Zalecano, by *hołd największemu człowiekowi Polski współczesnej* oddawać poprzez odpowiednio przygotowane przemówienia, deklamacje, występy chóru czy tak zwane „żywe obrazy".

Irkuck – podczas zesłania na Syberię Józef Piłsudski trafił m.in. do Irkucka. Tu uczestniczył w buncie więźniów, za co został dotkliwie pobity. To wówczas strażnicy wybili mu dwa przednie zęby, co ukrywał potem pod sumiastymi wąsami.

J

Jadwiga – imię młodszej córki Józefa Piłsudskiego.

Japonia – podczas wojny japońsko-rosyjskiej Józef Piłsudski udał się do Tokio, gdzie prowadził rozmowy na temat możliwości nawiązania współpracy polsko-japońskiej przeciw wspólnemu wrogowi.

Język – Józef Piłsudski znany był z barwnego języka i używania niecenzuralnych słów. W literaturze przedmiotu jego dosadne sformułowania zostały określone mianem wymsknięcia (także „wypsknięcia"). Do tych ostatnich można zaliczyć na przykład zdanie: *Racja jest jak dupa - każdy ma własną.*

Juszkiewicz Maria, Maria Juszkiewiczowa-Piłsudska, z domu Koplewska, tzw. piękna Maria, piękna pani, piękna dama – pierwsza żona Józefa Piłsudskiego, nauczycielka, działaczka niepodległościowa, rewolucjonistka związana z PPS, kurierka przewożąca pod eleganckimi strojami prasę, meldunki, a nawet broń. Do Wilna przybyła wraz z córką Wandą po rozpadzie nieudanego małżeństwa z inżynierem Juszkiewiczem. Od razu zaangażowała się w działalność niepodległościową. Prowadziła dom otwarty – w jej salonie można było spotkać najwybitniejszych działaczy narodowowyzwoleńczych i rewolucjonistów. Maria Juszkiewicz uważana była za niezwykle piękną, energiczną, inteligentną, odważną i całym sercem oddaną ideom re-

Maria Juszkiewiczowa – pierwsza żona Józefa Piłsudskiego, zbiory NAC.

Maria (trzecia od lewej) i Józef (czwarty od lewej) Piłsudscy wraz z towarzyszami, rok 1904, zbiory NAC.

wolucji i walki o odzyskanie niepodległości kobietę. Słynęła nie tylko z urody, lecz także ze światowych manier, nawyków i przyzwyczajeń. Uwielbiała spotkania towarzyskie, bale, bankiety, kawiarnie, piękne stroje. Miała ogromne powodzenie u mężczyzn, co niejednokrotnie wykorzystywała podczas pracy konspiracyjnej. Zawsze otaczał ją wianuszek wielbicieli. Do tych ostatnich należeli m.in. Józef Piłsudski i Roman Dmowski. Rywalizacja obu mężczyzn o jej względy miała stać się podłożem późniejszego konfliktu i niechęci. Józef Piłsudski pojawił się w salonie pięknej Marii niedługo po powrocie z zesłania na Syberię. Nie prezentował się atrakcyjnie – był zaniedbany, wychudzony, wyniszczony. Chcąc zdobyć względy gospodyni, musiał o siebie zadbać. W literaturze przedmiotu pojawia się informacja, że skierował się ku polityce oraz wrócił do działalności niepodległościowej i rewolucyjnej, by zaimponować Marii. To ona miała ułatwić Józefowi Piłsudskiemu wejście do świata wileńskiej konspiracji. Poznała go z właściwymi ludźmi, wspierała działalność wydawniczą. Pomagała znajdować kolejne kryjówki, gdy musiał się ukrywać. Pobrali się 15 lipca 1899 r. Maria była rozwódką, musieli więc oboje zmienić wyznanie i przyłączyć się do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Po kilku latach małżeństwa ich drogi rozeszły się. Piękna Maria nie nadawała się na kobietę stojącą w cieniu swojego mężczyzny. Poza tym lubiła się bawić, błyszczeć w towarzystwie. Józef Piłsudski był samotnikiem. Zmęczony gwarem i tłumem ludzi uciekał w pracę i działalność konspiracyjną. To wówczas poznał Aleksandrę Szczerbińską, jednak Maria aż do śmierci (1921 r.) nie zgodziła się na rozwód.

K

Kasztanka – ulubiona klacz Józefa Piłsudskiego.

Kireńsk – jedno z miejsc zesłania Józefa Piłsudskiego.

Kobiety – Józef Piłsudski od najmłodszych lat niezwykle po-

dobał się kobietom. Niektórzy biografowie uważają, że to one go ukształtowały: matka wychowała go w sposób niezwykle patriotyczny i zaszczepiła w nim pragnienie odzyskania niepodległości. Maria Juszkiewicz zrobiła z niego prawdziwego konspiratora. Aleksandra Szczerbińska stała przez całe życie obok niego jako najwierniejsza towarzyszka. Eugenii Lewickiej zawdzięcza zainteresowanie popularyzacją kultury fizycznej i zdrowym sposobem życia. Józef Piłsudski odwdzięczył się Polkom, przyznając im już w 1918 r. prawa wyborcze. Marszałek był człowiekiem raczej nieufnym i zamkniętym w sobie. Ze swoich marzeń, planów czy rozterek zwierzał się najczęściej tylko kobiecie, która aktualnie była najbliższa jego sercu.

Komendant – jeden z przydomków Józefa Piłsudskiego, a także funkcja pełniona w różnorodnych strukturach, np. Komendant Polskich Sił Zbrojnych (1912 r.) czy też Komendant Legionów Polskich.

I Kompania Kadrowa – struktura wojskowa powstała dnia 3 sierpnia 1914 r. na Krakowskich Błoniach. Włączyli się do niej żołnierze należący wcześniej przede wszystkim do organizacji tworzonych przez Józefa Piłsudskiego albo współpracujących z nim, takich jak: Związek Strzelecki, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół" oraz tzw. Drużyny Bartoszowe. Oficjalnym dowódcą jednostki został Tadeusz Kasprzycki. Faktycznie największy posłuch miał w niej Józef Piłsudski, który strukturę tę traktował jako oddział będący kuźnią kadr dla przyszłego Wojska Polskiego.

Konfirmacja – Józef Piłsudski przed zawarciem ślubu z Marią Juszkiewicz przeszedł z wyznania rzymsko-katolickiego na ewangelicko-augsburskie. Miało to miejsce dnia 24 maja 1899 r. w Łomży. Wówczas został również konfirmowany, odbył spowiedź i przyjął komunię. Ceremonia ta była niezbędna, by mógł poślubić rozwiedzioną kobietę. Związek małżeński zawarli dnia 15 lipca 1899 r. w miejscowości Paproć Duża.

Józef Piłsudski na ulubionej klaczy Kasztance, parada wojskowa przed pałacem Saskim, Warszawa, 11 listopada 1927, zbiory NAC.

Kostiuchnówka – najbardziej krwawa, symboliczna wręcz bitwa Legionów Polskich rozegrana w dniach 4-6 lipca 1916 r.

Kraków – miasto odegrało kluczową rolę na drodze Józefa Piłsudskiego do niepodległości. Mieszkał tu w latach 1900-1917, zajmując się działalnością konspiracyjną, rewolucyjną, niepodległościową. Założył Związek Strzelecki, a następnie tworzył struktury będące zawiązkami późniejszych Legionów Polskich i Wojska Polskiego. Tu podjął decyzję o wymarszu I Kompanii Kadrowej w sierpniu 1914 r. do Królestwa Polskiego, rozpoczynając bezpośredni zbrojny udział Polaków w walce o powrót kraju na mapę Europy. Po śmierci ciało Józefa Piłsudskiego zostało złożone na Wawelu – w Krypcie Srebrnych Dzwonów.

Kryzys przysięgowy – w 1917 r. wśród żołnierzy Legionów Polskich doszło do masowej odmowy złożenia przysięgi na wierność cesarzowi Niemiec i Austro-Węgier. Proceder ten dotyczył blisko 200 oficerów i 5000 szeregowców. W ich gronie był Józef Piłsudski, który za brak karności trafił do więzienia w Magdeburgu. Wydarzenie to doprowadziło do zerwania sojuszu Legionów Polskich z państwami centralnymi, podkreślając dążenie Polaków do odzyskania niepodległości.

Książka *Kariera Nikodema Dyzmy* – satyryczny utwór napisany przez Tadeusza Dołęgę-Mostowicza, pokazujący w krzywym zwierciadle rządy obozu sanacji, a także samego Józefa Piłsudskiego. Tytuł ten na zawsze zapisał się w kanonie literatury polskiej. Dodatkowy rozgłos książce przyniosła powojenna ekranizacja i brawurowa rola Romana Wilhelmiego. Za czasów rządów sanacji Tadeusz Dołęga-Mostowicz został pewnego razu dotkliwie pobity przez tzw. nieznanych sprawców. Miało to być karą za publiczne głoszenie poglądów negatywnie oceniających działania obozu władzy. Pisarz w ramach swoistej zemsty stworzył utwór będący satyrą na rządy

Przejazd platformy z trumną Józefa Piłsudskiego przez Kraków – Marszałek został pochowany na Wawelu, 1935 r., zbiory NAC.

Józef Piłsudski na froncie walk Legionów Polskich, zbiory NAC.

obozu piłsudczyków. Niektóre sceny (zachowania tytułowego bohatera) w sposób bezpośredni odwoływały się do nawyków i sposobu działania samego Marszałka. Chodzi m.in. o nadmierne przekonanie o własnej racji i nieomylności czy też niecenzuralne słownictwo.

Książki – Józef Piłsudski bardzo lubił czytać. Pasjonowały go dzieła poświęcone historii wojskowości, a zwłaszcza analizy wojen i bitew. Chętnie sięgał po powieści historyczne i poezję.

Kult – po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, a zwłaszcza po przewrocie majowym (1926 r.), coraz bardziej zauważalne były działania obozu sanacji mające na celu stworzenie wizerunku Józefa Piłsudskiego jako męża opatrznościowego, zbawcy narodu, nieomylnego wodza. Tak budowano nie tylko mit, lecz także tzw. białą legendę Marszałka. Elementem składowym obu stał się kult Józefa Piłsudskiego. Początkowo zjawisko to było widoczne przede wszystkim u żołnierzy Legionów Polskich. Uważali swojego dowódcę za najwyższy autorytet. Wierzyli w jego nieomylność i nadzwyczajną siłę sprawczą. Potem do grupy tej przyłączała się coraz większa część społeczeństwa rekrutująca się z obozu sanacji. Zjawisko budowania kultu widoczne było w literaturze, sztuce, architekturze i edukacji młodzieży.

L

Legenda – po 1918 r. rozpoczęło się tworzenie tzw. białej i czarnej legendy Józefa Piłsudskiego. Ta pierwsza gloryfikowała Marszałka, druga – szkalowała go. Przedstawiciele pierwszej podkreślali rolę, jaką Józef Piłsudski odegrał w naszej historii. Podczas gdy drugi obóz starał się udowodnić, że Naczelnik Państwa nie tylko nie był postacią wybitną, zasługującą na pamięć i szacunek, ale wręcz należy go potępić, rozliczyć popełnione błędy i skazać za popełnione winy.

Lwów – jedno z miast szczególnie ważnych dla Józefa Piłsudskiego. Wyróżniał je przede wszystkich ze względu na bohaterską

Pocztówka upamiętniająca wymarsz żołnierzy Legionów Polskich dnia 6 sierpnia 1914 roku z Krakowa do Królestwa Polskiego, zbiory Biblioteki Narodowej.

Orzełek legionowy, zbiory Biblioteki Narodowej.

Józef Piłsudski wraz ze swoim sztabem z Legionów Polskich w Kielcach, zbiory Biblioteki Narodowej.

postawę polskich mieszkańców miejscowości w 1918 r., a zwłaszcza udział młodzieży w walce w wojnie polsko-bolszewickiej. Postawa tej ostatniej przyczyniła się do ukucia symbolicznego określenia „Orlęta Lwowskie".

Lewicka Eugenia – kobieta będąca ostatnią miłością Józefa Piłsudskiego. Niestety pomimo licznych zasług dla medycyny (była wyjątkowo zdolną lekarką), rozwoju sportu, popularyzowania aktywności fizycznej i zdrowego trybu życia w historii Polski zapisała się jako ostatnia kochanka Marszałka. Dzieliła ich ogromna różnica wieku – 29 lat. Poznali się w Druskiennikach, gdzie Józef Piłsudski często przyjeżdżał na wypoczynek wraz z żoną i córkami. Kobieta pracowała tam w niezwykle nowoczesnym ośrodku zdrowotnym. Po poznaniu lekarki mężczyzna bywał w uzdrowisku wyjątkowo często, ale już tylko w towarzystwie swojego adiutanta. Potem sprowadził lekarkę do Warszawy, gdzie piastowała funkcję szefowej sekretariatu Państwowej Rady Naukowej Wychowania Fizycznego. To dało im pretekst do oficjalnych i częstych spotkań w stolicy. W pewnym momencie Marszałek nawet wyprowadził się z Belwederu i zamieszkał w pobliżu Eugenii Lewickiej. Razem udali się także na kilka miesięcy na Maderę, gdzie Józef Piłsudski oficjalnie wyjechał dla ratowania zdrowia. Towarzyszyły mu wówczas tylko trzy osoby. Po powrocie z wyprawy lekarkę odwiedziła Aleksandra Piłsudska. Kilka dni po tym wydarzeniu Eugenia Lewicka zmarła. Oficjalnie mówiło się o śmierci samobójczej. Jednak w literaturze przedmiotu wskazuje się także na otrucie i konspiracyjną przeszłość żony Marszałka, która za czasów działalności rewolucyjnej zawsze nosiła przy sobie cyjanek potasu.

Legiony Polskie – struktura wojskowa utworzona 16 sierpnia 1914 r. pod patronatem Naczelnego Komitetu Narodowego, włączona do armii Monarchii Austro-Węgierskiej, będąca symbolem

zbrojnej walki Polaków o niepodległość. Legiony powstały w oparciu o organizacje związane z Józefem Piłsudskim lub popierające go, takie jak: Związek Strzelecki, Polskie Drużyny Strzeleckie czy Drużyny Bartoszowe. Ich oddziały uczestniczyły w walkach z armią rosyjską. Najbardziej krwawa, symboliczna wręcz bitwa rozegrała się pod Kostiuchnówką w dniach 4-6 lipca 1916 r. Legiony zostały rozwiązane po tzw. kryzysie przysięgowym (odmowa złożenia przysięgi na wierność cesarzom Niemiec i Austro-Węgier). Po 1918 r. struktura ta posłużyła za fundament, na którym odbudowano Wojsko Polskie. Józef Piłsudski nigdy nie stał na czele Legionów Polskich, ale to o nim mówi się jako o symbolicznym Komendancie i dowódcy tej formacji. Faktycznie funkcję tę sprawowali kolejno: gen. Karol Trzaska-Durski, gen. Stanisław Puchalski, płk. Stanisław Szeptycki. Do legendy przeszła pieśń „Marsz Pierwszej Brygady":

Legiony to – żołnierska nuta,
Legiony to – straceńców los,
Legiony to – żołnierska buta,
Legiony to – ofiarny stos.

Lewandowska Leonarda – pierwsza miłość Józefa Piłsudskiego. Młodzi ludzie poznali się na Syberii, gdzie oboje przebywali na zesłaniu. Leonarda była siostrą jednego z kolegów. Ich związek nie przetrwał rozłąki – kobieta jako pierwsza wróciła do kraju. Początkowo nieustannie ze sobą korespondowali, ale mężczyzna w jednym z listów przyznał, że nie potrafił dochować jej wierności, co stało się początkiem końca znajomości. Badacze tematu uważają, że samobójcza śmierć Leonardy Lewandowskiej świadczy m.in. o nieszczęśliwej miłości do Józefa Piłsudskiego, który po powrocie z zesłania zerwał kontakt z kobietą.

Londyn – Józef Piłsudski przebywał tu od maja do sierpnia 1896 r. jako przedstawiciel Centralnego Komitetu Robotniczego

PPS na IV Kongresie II Międzynarodówki Socjalistycznej. Walczył tam o poparcie dla sprawy polskiej. Ponowna wizyta w Londynie związana była z koniecznością udania się na emigrację, po tym jak uciekł ze szpitala petersburskiego.

Ł

Ławeczka Piłsudskiego – jedna znajduje się nad Niemnem, w uzdrowisku Druskienniki, rozpościera się z niej przepiękny widok na rzekę. Druga jest w Sulejówku – to pomnik poświęcony Marszałkowi.

Łazienki Królewskie – ulubione miejsce spacerów Józefa Piłsudskiego w czasie, gdy mieszkał w Warszawie, w Belwederze.

Łódź – Józef Piłsudski przez kilka miesięcy mieszkał w Łodzi wraz z żoną – Marią. Prowadzili tam działalność niepodległościową i rewolucyjną od listopada 1899 r. do lutego 1900 r. Mieszkali przy ul. Wschodniej 19, gdzie prowadzili tajną drukarnię organu prasowego PPS czyli „Robotnika". Rosjanie trafili na ich ślad w nocy z 21 na 22 lutego 1900 r. Józef Piłsudski został aresztowany i uwięziony w carskim więzieniu przy ulicy Gdańskiej (wówczas Długiej).

M

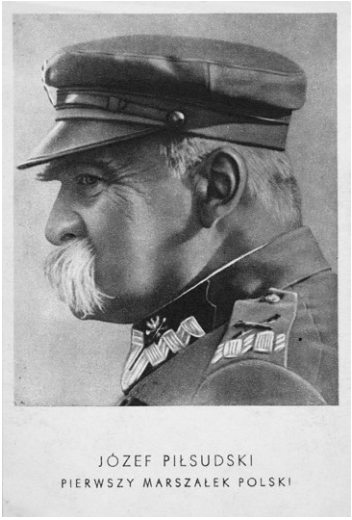
Maciejówka – legendarna czapka z daszkiem i okrągłym denkiem, którą Józef Piłsudski najczęściej i najchętniej nosił. Charakterystyczna była dla Związku Strzeleckiego oraz żołnierzy Legionów Polskich.

Magdeburg – twierdza, w której Józef Piłsudski był więziony od 22 lipca 1917 r. do 8 listopada 1918 r. po tym, jak w ramach kryzysu przysięgowego odmówił złożenia przysięgi na wierność cesarzom Niemiec i Austro-Węgier.

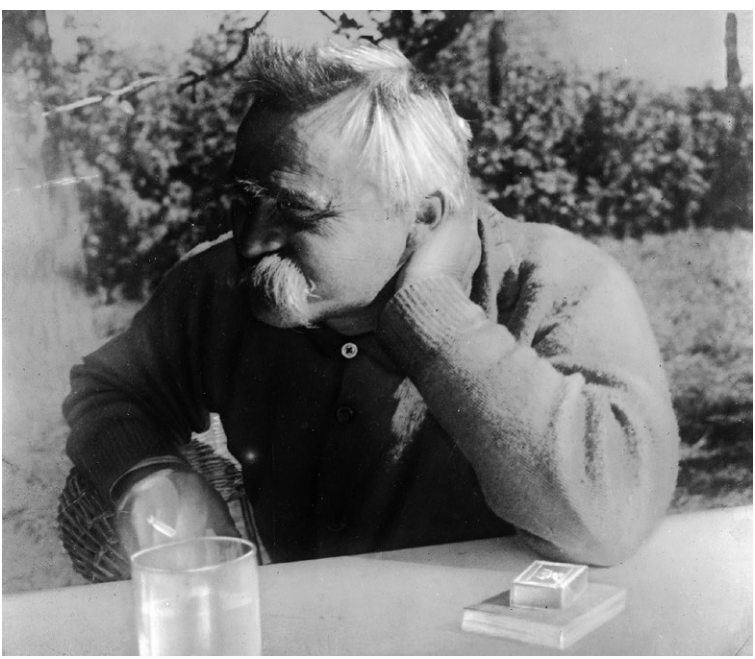
Małżeństwo – Józef Piłsudski był dwukrotnie żonaty: najpierw z Marią Juszkiewiczową, a następnie z Aleksandrą Szczerbińską.

Maria – imię matki Józefa Piłsudskiego oraz jego pierwszej żony.

Marszałek – Józef Piłsudski nominację na pierwszego Marszałka

Józef Piłsudski został pierwszym Marszałkiem Polski. Tytuł ten stał się jednym z jego przydomków, zbiory Biblioteki Narodowej.

Największym nałogiem Józefa Piłsudskiego okazały się papierosy. Powstały nawet papierosy noszące nazwę „Marszałkowskie", zbiory NAC.

Polski otrzymał 19 marca 1920 r., czyli w dniu swoich imienin. Był to jego drugi stopień wojskowy. Pierwszy to brygadier. Marszałek to także jeden z przydomków Józefa Piłsudskiego.

Marszałkowskie – ulubione papierosy Józefa Piłsudskiego, produkowane specjalnie dla niego. Na ustniku widniały inicjały JP oraz gałązki. Papierosy te były niezwykle mocne.

Marzenia – *Bez marzeń niemożliwe jest realizowanie wielkich celów.* (Józef Piłsudski)

Matka – Maria z Billewiczów Piłsudska – kobieta, która wywarła ogromny wpływ na życie Józefa Piłsudskiego, jego postawę, charakter i marzenia o niepodległości.

Mąż – Józef Piłsudski był dwukrotnie żonaty: z Marią Juszkiewicz i Aleksandrą Szczerbińską.

Mąż stanu – człowiek, który dzięki odwadze, strategicznemu myśleniu i szybkiemu orientowaniu się w kierunkach polityki zaborców dostrzegł w zmieniającej się sytuacji międzynarodowej szansę na upomnienie się o sprawę polską. Wykorzystał fakt, że ententa pokonała państwa centralne, a Rosja była osłabiona przez rewolucję. Tak stworzyła się przestrzeń na mapie Europy dla niepodległego państwa polskiego.

Medycyna – Józef Piłsudski studiował ten kierunek na Uniwersytecie w Charkowie.

Metafizyka – dziedzina, która znajdowała się w kręgu zainteresowań Józefa Piłsudskiego. Szczególnie pasjonowały go takie tematy jak: jasnowidzenie i seanse spirytystyczne.

Metody działania – *Głową muru nie przebijesz, ale jeśli zawiodły inne metody, należy spróbować i tej*. (Józef Piłsudski)

Balansujcie póki się da, a jeśli się nie da, podpalcie świat. (Józef Piłsudski)

Kto solidaryzuje się ze mną, musi płacić wysiłkiem, męką, trudem, ofiarą z wolności, z życia. (Józef Piłsudski)

Wojsko podarowało Józefowi Piłsudskiemu i jego rodzinie dworek, który zyskał nazwę Milusin. Widniała na nim tablica z napisem: Pierwszemu Marszałkowi Polski, Józefowi Piłsudskiemu Naczelnemu Wodzowi swemu dom ten wzniósł w roku 1923 żołnierz niepodległej Polski, zbiory NAC.

Ja też potrafię w mordę bić. (Józef Piłsudski)

Romantyzm celów, pozytywizm środków. (Józef Piłsudski)

Jestem romantykiem i zarazem realistą. (Józef Piłsudski)

Mieczysław – jeden z pseudonimów Józefa Piłsudskiego.

Milusin – willa w Sulejówku, podarowana przez żołnierzy Józefowi Piłsudskiemu. Mieszkał tu wraz z żoną i córkami w latach 1923-1926, w tzw. okresie gabinetowym.

Minister Spraw Wojskowych – funkcja trzykrotnie pełniona przez Józefa Piłsudskiego (17 listopada 1918 r. – 22 listopada 1918 r.; 15 maja 1926 r. – 16 grudnia 1930 r.; 29 marca 1931 r. – 12 maja 1935 r.).

Moneta – *Moneta! Niech ją diabli, wezmą, jak nią gardzę, ale wolę ją brać tak jak zdobycz w walce, niż żebrać o nią u zdziecinniałego z tchórzostwa społeczeństwa polskiego.* (Józef Piłsudski).

N

Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego – instytucja istniejąca w latach 1919-1921, na której czele stał Józef Piłsudski (wcześniejsza nazwa to Sztab Generalny).

Naczelny Wódz Wojska Polskiego – jedna z funkcji Józefa Piłsudskiego pełniona po 1919 r.

Nagranie głosu Józefa Piłsudskiego[6] – *Stoję przed jakąś dziwaczną trąbą i myślę, że głos mój ma się oddzielić ode mnie i pójść gdzieś w świat beze mnie, jego właściciela. (...) Wyobrażam sobie tą*[7] *zabawną chwilę, gdy jakiś ananas korbę nakręci, śrubkę naciśnie i jakaś trąba, zamiast mnie, gadać zacznie. Pusty śmiech mnie bierze, że ten biedny mój głos, ode mnie oddzielony, przestał nagle być moją własnością i należy już nie wiem do kogo i nie wiem do czego:*

[6] Nagranie to zarejestrowane zostało dnia 5 września 1924 r. w Warszawie, w mieszkaniu Kazimierza Świtalskiego.

[7] Oryginalny zapis

Kartka pocztowa przedstawiająca Józefa Piłsudskiego jako Naczelnika Państwa, Naczelnego Wodza i pierwszego Marszałka Polski, zbiory Biblioteki Narodowej.

do trąby czy do jakiegoś akcyjnego towarzystwa. Najzabawniejsza jest jednak myśl, że kiedy mnie już nie będzie, głos pana Piłsudskiego sprzedawanym będzie za trzy grosze gdzieś na jarmarkach, prawie na funty, jak pierniki, prawie jak łuty, jak jakie cukierki. (Józef Piłsudski).

Naczelnik Państwa – funkcja piastowana przez Józefa Piłsudskiego od 29 listopada 1918 r. do 14 grudnia 1922 r.

Napoleon Bonaparte – jedna z ulubionych postaci historycznych Józefa Piłsudskiego. Szczególnie chętnie studiował opisy wojen napoleońskich. Niektórzy uważają, że jako samouk tak uzupełniał braki w edukacji o profilu wojskowym.

Wyznaję całkowicie zasadę, którą wypowiedział największy człowiek na świecie – Napoleon: 'Sztuką łamania przeszkód jest sztuka nieuważania tego lub owego za przeszkodę'. (Józef Piłsudski)

Narodnaja Wola – organizacja planująca dokonanie zamachu na cara Aleksandra III Romanowa, z którą współpracował Józef Piłsudski. Spisek został odkryty, a konspiratorów ukarano m.in. zesłaniem na Syberię.

Naród – *Naród, który traci pamięć, przestaje być Narodem – staje się jedynie zbiorem ludzi, czasowo zajmujących dane terytorium.* (Józef Piłsudski)

Naród wspaniały, tylko ludzie kurwy[8]. (Józef Piłsudski)

Niemen – ukochana rzeka Józefa Piłsudskiego.

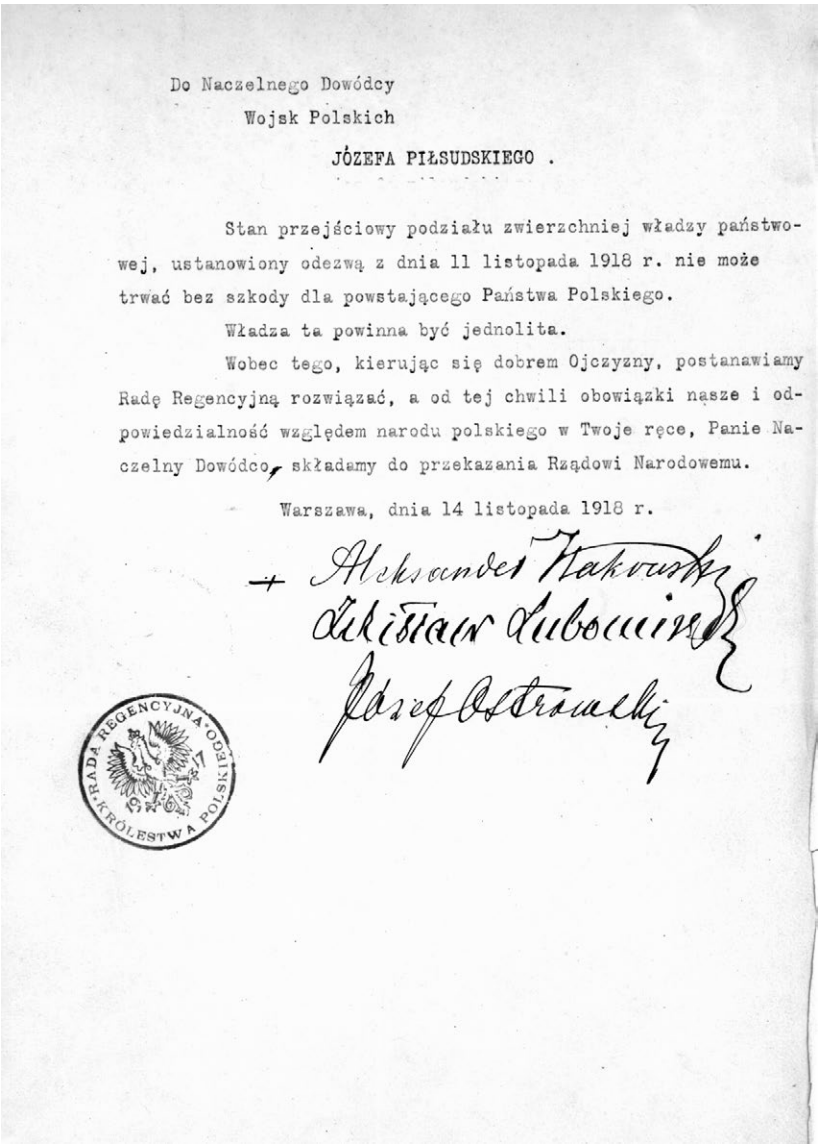
Niepodległość – odzyskanie jej było jednym z największych marzeń życia Józefa Piłsudskiego.

Chcemy Polski niepodległej, abyśmy tam mogli urządzić życie lepsze i sprawiedliwsze dla wszystkich. (Józef Piłsudski)

Nie chciałem pozwolić, aby w czasie, gdy na żywym ciele naszej

---

[8] W niektórych źródłach pojawia się inna wersja tego zdania: *Naród wspaniały, tylko ludzie chuje.*

Do Naczelnego Dowódcy
Wojsk Polskich

JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO .

Stan przejściowy podziału zwierzchniej władzy państwowej, ustanowiony odezwą z dnia 11 listopada 1918 r. nie może trwać bez szkody dla powstającego Państwa Polskiego.

Władza ta powinna być jednolita.

Wobec tego, kierując się dobrem Ojczyzny, postanawiamy Radę Regencyjną rozwiązać, a od tej chwili obowiązki nasze i odpowiedzialność względem narodu polskiego w Twoje ręce, Panie Naczelny Dowódco, składamy do przekazania Rządowi Narodowemu.

Warszawa, dnia 14 listopada 1918 r.

+ Aleksander Kakowski
Zdzisław Lubomirski
Józef Ostrowski

RADA REGENCYJNA KRÓLESTWA POLSKIEGO

Akt rozwiązania Rady Regencyjnej i przekazania władzy Józefowi Piłsudskiemu.

Ojczyzny miano wyrąbywać mieczami nowe granice państw i narodów, samych tylko Polaków przy tym brakło. Nie chciałem dopuścić, by na szalach, na które miecze rzucano, zabrakło polskiej szabli. (Józef Piłsudski)

Niepodległość nie jest Polakom dana raz na zawsze. (Józef Piłsudski)

Polacy chcą niepodległości, lecz pragnęliby, aby ta niepodległość kosztowała dwa grosze i dwie krople krwi. A niepodległość jest dobrem nie tylko cennym, ale bardzo kosztownym. (Józef Piłsudski)

Półtora wieku walk, krwawych nieraz i ofiarnych, znalazło swój triumf w dniu dzisiejszym. Dzisiaj mamy wielkie święto narodu, święto radości po długiej, ciężkiej nocy cierpień. (Józef Piłsudski)

Nieszczęście – *W nieszczęściu i w walce kształtują się charaktery. W nieszczęściu i w walce człowiek się uczy.* (Józef Piłsudski)

Niezdecydowanie – *Umiłowanym stanem Polaków jest niezdecydowanie.* (Józef Piłsudski)

Nieznani sprawcy – Józef Piłsudski i jego obóz władzy (sanacja) wymuszali milczenie na osobach wygłaszających nieprzychylne wobec nich poglądy brutalnymi metodami. Najczęściej poprzez działanie tzw. „nieznanych sprawców", którzy przywoływali do porządku krytyków za pomocą ciężkiego pobicia. Jednym z poturbowanych był Tadeusz Dołęga-Mostowicz, który postanowił odegrać się na ograniczającej jego wolność słowa władzy, pisząc wyśmiewającą rządzących powieść z kluczem, czyli „Karierę Nikodema Dyzmy". Książka uderzała w system rządzenia stworzony przez sanację, premiujący mafijne powiązania, niekompetencję i brak wiedzy, jeśli stały za nimi wystarczające środki finansowe, stanowiska czy też protekcja właściwych osób.

Nocny Marek – Józef Piłsudski nigdy nie kładł się przed północą. Najczęściej pracował do 3 nad ranem.

O

Obchody rocznic – *W Polsce za mało obchodzi się rocznic wielkich zwycięstw odniesionych w naszej historii, a za dużo sentymentalizmu łączy nas z rocznicami tragicznymi.* (Józef Piłsudski)

Ochraniarze – Józef Piłsudski nie lubił towarzystwa ochraniarzy. Jeden z nich, który w zbyt natrętny sposób próbował mu towarzyszyć, miał zostać przez Marszałka postrzelony.

Oddziaływanie na ludzi – jeden z posłów, Jan Hupka, opisał wrażenia ze spotkania z Józefem Piłsudzkim, do którego doszło podczas jednego z bankietów zorganizowanych niedługo po utworzeniu Legionów Polskich: „Piłsudski zachwycił nas wszystkich. Twarda, szczera, żołnierska natura, od której bije i energia, i rozum. Typowy Litwin z krzaczastymi brwiami i obwisłym wąsem – w szarym, skromnym mundurze. Hetman wojsk naszych, koło którego czynów gromadzą się już legendy! Przeżyliśmy z nim przy tym obiedzie i potem, przy rozmowie, górne chwile. Objął nas powiew najszczytniejszego romantyzmu. Odżyła przed nami dawna Polska, rycerska i ułańska. Zdawało mi się, że to Dąbrowski lub książę Józef wstał z grobu. Zapanował nastrój powszechnego zbratania. Socjaliści i konserwatywni ziemianie ściskali sobie nawzajem ręce i czuli się w tej chwili braćmi”[9].

Odzyskanie niepodległości – *Półtora wieku walk, krwawych nieraz i ofiarnych, znalazło swój triumf w dniu dzisiejszym. Dzisiaj mamy wielkie święto narodu, święto radości po długiej, ciężkiej nocy cierpień.* (Józef Piłsudski)

Ojciec – Józef Wincenty Piłsudski – powstaniec styczniowy, komisarz Rządu Narodowego w powiecie rosieńskim (na Żmudzi), właściciel majątku Zułów.

---

[9] J.Hupka, *Z czasów wielkiej wojny Pamiętnik nie kombatanta*, Warszawa 1936, s. 42-43

Ojciec Narodu – jeden z przydomków Józefa Piłsudskiego.

Ojciec polskiej niepodległości, Ojciec Niepodległej – jeden z przydomków Józefa Piłsudskiego.

Order Orła Białego – Józef Piłsudski został kawalerem tego odznaczenia.

Order Virtuti Militari – Józef Piłsudski został czterokrotnym kawalerem tego odznaczenia.

Organizacja Bojowa PPS, także Wydział Bojowy PPS – struktura zbrojna stworzona m.in. przez Józefa Piłsudskiego w ramach PPS mająca na celu ochronę działalności rewolucyjnej i niepodległościowej. Funkcjonowała w latach 1904-1911. Do jej najsłynniejszych akcji należało uwolnienie więźniów politycznych z warszawskiego Pawiaka, tzw. krwawa środa – skoordynowane zamachy na funkcjonariuszy carskich w 19 miastach Królestwa Polskiego czy akcja pod Rogowem. W ramach działalności tej struktury Józef Piłsudski miał się m.in. zajmować organizowaniem składów broni.

Organizacja Spiskowo-Bojowa – struktura stworzona w 1904 r. m.in. przez Józefa Piłsudskiego w ramach odpowiedzi na nastroje rewolucyjne.

Osobowość – *Składam się z kilku osobowości. Jako prezydent tej mej Rzeczpospolitej siedzi w mej głowie sześcioletni Ziuczek. Zdolny to chłopczyk, który nie może wytrzymać bez zabawy, który musi ciągle batożkiem wywijać i który nigdy nudzić się nie może. Na lewym mym ramieniu ma siedzibę 'panicz z Zułowa'. Najstarsza to u mnie kreacja, przesiąknięta etyką, zdolnością do poświęceń, skłonnością do piękna i do wszystkiego, co jest kulturą. Na prawym mym ramieniu siedzi chłodny rozum rozwijający każde zagadnienie na chłodno, bez przykładania etycznych kryteriów. A w prawej mej dłoni siedzi wódz, chcą-*

cy przeprowadzić bezwzględnie, coûte que coûte[10]*, swą wolę. Najgorzej jest, gdy mały Ziuczek sprzymierzy się z wodzem. Wtedy wszelkie inne osobowości nie mają nic do powiedzenia i są zrozpaczone. Natomiast wtedy, gdy wszystkie te moje osobowości kłócą się ze sobą, wtedy mogę pracować i mam chwała Bogu spokój!* (Józef Piłsudski)

Owczarki niemieckie – ulubiona rasa psów Józefa Piłsudskiego. Jego owczarki nosiły imiona Dorek i Pies.

P

Papierosy – jeden z największych nałogów Józefa Piłsudskiego. Do końca życia palił bardzo dużo. Najchętniej wybierał specjalnie dla niego produkowane, mocne papierosy o nazwie Marszałkowskie. Na ustniku widniały inicjały (JP) i ozdobne gałązki.

Partie polityczne – *Każde nadużycie, każde łajdactwo było dobrym wtedy, gdy robił je członek partii własnej, złym zaś tylko wtedy, gdy robił je członek innej partii.* (Józef Piłsudski)

Pasjanse – ulubiona rozrywka Józefa Piłsudskiego. Traktował pasjanse niezwykle poważnie – jako swoistą przepowiednię. Układając je, zadawał pytania dotyczące na przykład życia politycznego kraju. Ulubiony pasjans Józefa Piłsudskiego to piramida, nazywana nawet Pasjansem Piłsudskiego.

Pikieliszki – miejscowość położona około 20 km od Wilna. Tu znajdował się niewielki dworek - jedna z ulubionych rezydencji letnich Józefa Piłsudskiego i jego rodziny.

Piłsudska Jadwiga – młodsza córka Aleksandry Szczerbińskiej i Józefa Piłsudskiego (1920-2014).

Piłsudska Wanda – starsza córka Aleksandry Szczerbińskiej i Józefa Piłsudskiego (1918-2001).

---

[10] Coûte que coûte (franc.) – za wszelką cenę, bez względu na wszystko, choćby nie wiem, co

Piłsudski – początki rodu Piłsudskich sięgają XV wieku, a ich nazwisko pochodzi od nazwy wsi Piłsudy.

Piłsudski Bronisław – starszy brat Józefa Piłsudskiego, który wciągnął go do działalności konspiracyjnej. To on odgrywał znacznie ważniejszą rolę podczas zamachu na cara Aleksandra III Romanowa.

Piłsudski Józef – o sobie samym

Takiego Piłsudskiego, jak go przedstawiają moi współcześni, ja nie znam. Nieraz ze zdumieniem czytam, co o mnie różni ludzie piszą. Są to najczęściej fałsze i brednie, czyniące ze mnie jakiegoś cudaka, z którym nie mam nic wspólnego. Taki Piłsudski, jakim go odtwarzają zarówno moi wielbiciele, jak moi przeciwnicy, nie istnieje i nigdy nie istniał. A ja chciałbym, aby coś z prawdy o mnie przeniknęło do potomności. (Józef Piłsudski)

Piramida – ulubiony pasjans Józefa Piłsudskiego.

Pistolet FN Browning M1900 – ulubiona broń Józefa Piłsudskiego. Używał jej jeszcze za czasów działalności w Organizacji Bojowej PPS. Konspiratorzy nazywali wówczas Browningi po prostu 'Bronkami'. Marszałek nie rozstawał się z tą bronią. W jego gabinecie w GISZ pistolet leżał najczęściej na biurku, pełniąc funkcję przycisku do dokumentów.

Podróże – Józef Piłsudski nie przepadał za wyjazdami czy podróżowaniem. Jednak, kiedy wymagała tego konieczność, był gotowy na poświęcenia. Pewnego razu odbył podróż aż do Tokio. Dotarł tam przez Londyn, Nowy Jork, San Francisco, Vancouver i Honolulu.

Polacy – *Gdy po śmierci stanę przed Bogiem, będę go prosił, by nie przysyłał Polsce wielkich ludzi, ponieważ Polacy ich zadręczą i splugawią.* (Józef Piłsudski)

Obyś rządził Polakami! (Józef Piłsudski)

Polacy mają w sobie instynkt wolności. (Józef Piłsudski)

Polacy nie są zorganizowanym ludem, wobec czego więcej znaczy

u nich nastrój aniżeli rozumowanie i argumenty; sztuką rządzenia Polakami jest zatem wzniecenie odpowiednich nastrojów. (Józef Piłsudski)

Polityk – Józef Piłsudski był związany z Polską Partią Socjalistyczną (PPS), będąc od 1892 r. jednym z jej liderów. Działalność rewolucyjną łączył jednak zawsze z ruchem niepodległościowym. Po 1918 r. początkowo nie utożsamiał się z żadnym obozem partyjnym. Po zamachu majowym zwolennicy Marszałka założyli Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (BBWR), skupiający sympatyków sanacji. Opierając się na autorytecie Józefa Piłsudskiego struktura to wygrała tzw. wybory brzeskie, przejmując władzę w kraju i doprowadzając do zmienienia konstytucji.

Polityka – *Do polityki garną się ludzie, którzy nic nie osiągnęli, a więc nieudacznicy i darmozjady. Polityka to dla nich deska ratunku, mogą godnie żyć, nie dając nic w zamian.* (Józef Piłsudski)

Polska – *Polska jest jak obwarzanek. Wszystko, co najlepsze – na Kresach, a w środku pustka.* (Józef Piłsudski)

Dławcie się, bijcie się, nic mnie to nie obchodzi, o ile interesy Polski nie są zahaczone. A jeśli gdzie zahaczycie je, będę bił. (Józef Piłsudski)

Jeśli mogą być jakieś wahania w wyborze środków, kiedy się chce pozostać w ramach legalności, to nie ma ich tam, gdzie celem jest ocalenie Polski. (Józef Piłsudski)

Polska Organizacja Narodowa – struktura polityczna stworzona przez Józefa Piłsudskiego w Kielcach dnia 5 września 1914 r., popierana przez Niemców. Miała na celu zapewnienie poparcia społeczeństwa i uniezależnienie od Naczelnego Komitetu Narodowego. Fakt, że Niemcy nie zdołali zdobyć wówczas Warszawy, umniejszał jej funkcjonowanie, które skończyło się w listopadzie 1914 r.

Polska Organizacja Wojskowa (POW) – tajna struktura o charakterze wojskowym, utworzona z inicjatywy Józefa Piłsudskiego

w sierpniu 1914 r. w Warszawie. Stanowiła konspiracyjne zaplecze do walki o odzyskanie niepodległości. W ramach organizacji szkolono żołnierzy i żołnierki, przeprowadzano akcje dywersyjne, sabotażowe, wywiadowcze. W 1917 r. organizacja liczyła 17 tysięcy żołnierzy, po roku - 26 tysięcy. Decyzją Józefa Piłsudskiego POW została rozwiązana w grudniu 1918 r., a jej szeregi zasiliły Wojsko Polskie. Oficjalnie na czele POW stał płk. Edward Śmigły-Rydz.

Polska Partia Socjalistyczna (PPS) – Józef Piłsudski związany był z PPS od 1892 r. Początkowo pełnił tylko rolę wileńskiego korespondenta konspiracyjnego pisma „Przedświt". Z biegiem czasu zaczął odgrywać w tej strukturze coraz ważniejszą rolę, uczestnicząc m.in. w IV Kongresie II Międzynarodówki Socjalistycznej w Londynie. Po przeprowadzce do Łodzi zajął się konspiracyjną działalnością wydawniczą, drukując pismo „Robotnik", za co trafił do carskiego więzienia. Uczestniczył w manifestacjach związanych z rewolucją 1905 r. Doprowadził do stworzenia Organizacji Spiskowo-Bojowej, a następnie Organizacji Bojowej PPS, w ramach której brał udział w różnorodnych akcjach dywersyjnych. W 1906 r. w Wiedniu doszło do rozłamu partii. Józef Piłsudski i jego zwolennicy stworzyli Frakcję Rewolucyjną PPS, która bardziej skoncentrowała się na hasłach narodowowyzwoleńczych niż społecznych. By zapewnić tej strukturze środki niezbędne do działania, zrealizował wraz z towarzyszami akcję pod Bezdanami. Jej sukces przyniósł organizacji znaczny przypływ gotówki. Był to jednak początek końca działalności Józefa Piłsudskiego w PPS. Uświadomił sobie, że wybuch socjalistycznego powstania przeciwko Rosji, które mogłoby doprowadzić do odzyskania przez Polskę niepodległości, jest mało prawdopodobny. Ostatecznie zakończył współpracę z PPS, nie przyjmując w listopadzie 1918 r. sztandaru Pogotowia Bojowego PPS. Wytłumaczył to słowami: *Nie mogę przyjąć znaku jednej partii, mam obowiązek działać w imieniu*

Józef Piłsudski układający pasjansa, zbiory NAC.

Marszałek Józef Piłsudski przed spotkaniem z prezydentem Stanisławem Wojciechowskim w otoczeniu swoich oficerów na Moście Poniatowskiego. Od lewej: Kazimierz Stamirowski, Marian Żebrowski, Gustaw Orlicz-Dreszer, Józef Piłsudski, Tadeusz Jaroszewicz i Michał Galiński, Warszawa, 12 maja 1926 r., zbiory NAC.

całego narodu. Swoją przynależność do w partii po latach traktował jako młodzieńczy idealizm. Mawiał *Kto nie był socjalistą za młodu, ten na starość będzie skurwysynem.* (Józef Piłsudski)

„Potop" – powieść historyczna Henryka Sienkiewicza będąca częścią „Trylogii", ulubiona książka Józefa Piłsudskiego.

Powstanie – *Marząc ciągle o powstaniu, zacząłem się (...) zastanawiać, dlaczego poprzednie się nie udały.* (Józef Piłsudski)

Premier rządu polskiego – Józef Piłsudski piastował tę funkcję dwukrotnie, od 2 października 1926 r. do 27 czerwca 1928 r., a także od 25 sierpnia 1930 r. do 4 grudnia 1930 r.

Proces brzeski – upolityczniony proces przeciwko liderom centrolewicowej opozycji, czyli tzw. Centrolewu, mający miejsce w dniach 26 października 1931 r. – 13 stycznia 1932 r. Sądzeni byli czołowi działacze polityczni, aresztowani na polecenie Józefa Piłsudskiego i Premiera Felicjana Sławoj-Składkowskiego. Osadzeni zostali w więzieniu w Brześciu nad Bugiem, w dawnej twierdzy, gdzie byli poddawani represjom i torturowani. Działania te miały na celu osłabienie opozycji przed wyborami parlamentarnymi (1930 r.), tzw. wyborami brzeskimi, które wygrał obóz sanacji (Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem), firmowany przede wszystkim nazwiskiem Józefa Piłsudskiego. Skazany został wówczas m.in. Wincenty Witos. Kasacja tych wyroków i oficjalne uniewinnienie skazanych wówczas osób miały miejsce dopiero 25 maja 2023 r.

Prezydent – po przewrocie majowym Józef Piłsudski nie chciał przyjąć nominacji na prezydenta. Funkcję tę sprawował zależny od niego Ignacy Mościcki.

Prystor Aleksander – jeden z najbliższych współpracowników Józefa Piłsudskiego, działacz niepodległościowy i rewolucyjny. Należał do Polskiej Partii Rewolucyjnej, Organizacji Bojowej PPS, Frakcji Rewolucyjnej PPS, Związku Walki Czynnej, Związku Strzeleckiego

oraz Polskiej Organizacji Wojskowej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości jeden z czołowych działaczy sanacyjnych. Dwukrotnie pełnił funkcję Prezesa Rady Ministrów z ramienia Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem.

„Przedświt" – konspiracyjne pismo wileńskie, którego korespondentem był Józef Piłsudski w 1892 r. Pisał do niego pod pseudonimem Rom.

Przeszłość – *Kto nie szanuje i nie ceni swojej przeszłości, ten nie jest godzien szacunku teraźniejszości ani prawa do przyszłości.* (Józef Piłsudski)

Przewodniczący Ścisłej Rady Wojennej – funkcja pełniona przez Józefa Piłsudskiego podczas rządów sanacji. Sama Rada była organem dość kontrowersyjnym pod względem prawnym. Powołana została w celu planowania operacyjnego, obrony kraju i przygotowań wojennych.

Przewrót majowy, także zamach majowy – zbrojny zamach stanu dokonany w dniach 12-15 maja 1926 r. w Warszawie przez Józefa Piłsudskiego i podporządkowane mu oddziały wojska. Wydarzenie to nosiło wszystkie cechy wojny domowej. Starły się wówczas siły podporządkowane Marszałkowi oraz wojska podległe legalnie i demokratycznie wybranej władzy czyli Prezydentowi Stanisławowi Wojciechowskiemu oraz Premierowi Wincentemu Witosowi. Przyczyną wystąpienia miały być, według zwolenników Józefa Piłsudskiego i jego samego, brak stabilizacji politycznej i gospodarczej państwa, nadużycia, korupcja oraz narastający kryzys parlamentarny. Najpierw doszło do słynnego spotkania na stołecznym Moście Poniatowskiego. Wzięli w nim udział Józef Piłsudski i prezydent Stanisław Wojciechowski. Ze względu na brak porozumienia doszło do bratobójczych walk, w wyniku których zginęło 379 osób: 215 żołnierzy i 164 osoby cywilne. Ponadto około 1000 osób zostało rannych. Siły podporządkowane Marszałkowi odniosły zwycięstwo, doprowadzając w niede-

mokratyczny sposób do zmian najwyższych władz w kraju. W wyniku tego wydarzenia autorytarną władzę w II RP zaczęła zdobywać sanacja budowana wokół autorytetu i legendy Józefa Piłsudskiego.

Nie będę się wdawał w dyskusję nad wypadkami majowymi. Zdecydowałem się na nie sam, w zgodzie z własnym sumieniem, i nie widzę potrzeby z tego się tłumaczyć. Głównymi powodami obecnego stanu rzeczy w Polsce – to jest nędzy, słabizny wewnętrznej i zewnętrznej – były złodziejstwa, pozostające bezkarnie. Ponad wszystkim w Polsce zapanował interes jednostki i partii, zapanowała bezkarność za wszelkie nadużycia i zbrodnie. (Józef Piłsudski)

Przydomki – Józef Piłsudski doczekał się wielu przydomków. Należały do nich: Komendant, Dziadek, Marszałek, Ziuk, Ziuczek.

Przyszłość – *Przyszłość to równanie z wielu niewiadomych, którego zatem rozwiązać niepodobna.* (Józef Piłsudski)

Przywódca państwa – w 1918 r., po przyjeździe do Warszawy z więzienia w Magdeburgu, Józef Piłsudski natychmiast stał się przywódcą państwa, a przy okazji także Naczelnym Wodzem. Potrzebny był wówczas wyrazisty lider, człowiek, który będzie symbolem odzyskania niepodległości, mający na koncie dokonania uprawniające go do podjęcia się tej roli. Józef Piłsudski nadawał się do tego idealnie - był dawnym konspiratorem, zesłańcem syberyjskim, rewolucjonistą, działaczem niepodległościowym, żołnierzem i komendantem Legionów Polskich, mającym za sobą wojsko. Nie bał się wziąć na siebie odpowiedzialności za losy kraju, stać się twarzą odradzającej się Polski.

1 Pułk Piechoty Legionów Polskich – oddział, którego dowódcą był Józef Piłsudski.

R

Religia – Józef Piłsudski został ochrzczony i wychowany w religii rzymsko-katolickiej. By wziąć ślub z pierwszą żoną – Marią,

przeszedł na wyznanie ewangelicko-augsburskie. Marszałek o religii wypowiadał się niekonsekwentnie. Raz głosił, że: *Religia jest dla ludzi bez rozumu*. Innym razem zapewniał: *Ręka Boża prowadzi mnie i osłania*. Najbardziej zawierzył Matce Boskiej Ostrobramskiej, której obrazek prawie zawsze nosił przy sobie. Twierdził, że: *Matka Najświętsza wzięła na siebie jakby misterium dobroci, bo kiedy człowiek chociażby na Jej obraz tylko popatrzy, to czuje się lepszym*. (Józef Piłsudski)

Rewolucja 1905 r. – podczas jej trwania Józef Piłsudski uczestniczył w licznych demonstracjach robotników, działając początkowo w ramach Organizacji Spiskowo-Bojowej, a następnie Organizacji Bojowej PPS. Później zdał sobie sprawę, że nie dojdzie do powstania przeciwko Rosji wywołanego przez robotników, które mogłoby przynieść Polsce niepodległość. To spowodowało, że zwrócił się już wyłącznie ku ideom narodowowyzwoleńczym.

„Robotnik" – tytuł konspiracyjnego pisma PPS, głównego organu prasowego tej struktury. Józef Piłsudski pracował przy jego wydawaniu w Wilnie i Łodzi jako dziennikarz, redaktor i drukarz.

Rodzeństwo – Józef Piłsudski pochodził z rodziny wielodzietnej. Miał jedenaścioro rodzeństwa, sam był czwartym dzieckiem Marii i Józefa. Na świat w kolejności przyszli: Helena, Zofia, Bronisław, Józef, Adam, Kazimierz, Maria, Jan, Ludwika, Kacper oraz bliźnięta: Piotr i Teodora – dwójka ostatnich zmarła na gruźlicę rok po urodzeniu.

Romanse – Józef Piłsudski słynął z bujnego życia prywatnego i licznych romansów, zwłaszcza że władza dla wielu kobiet bywa niezwykle silnym afrodyzjakiem. Na przykład romans z Aleksandrą Szczerbińską – miłością jego życia, był wieloletnią tajemnicą Poliszynela. Para poznała się w 1908 r., gdy trwał akurat kryzys związku z pierwszą żoną. Do ślubu doszło dopiero w 1921 r., po śmierci Marii,

Aleksandra Szczerbińska w czasach działalności rewolucyjnej i narodowowyzwoleńczej, zbiory NAC.

Marszałek Piłsudski z Eugenią Lewicką i oficerami, zbiory NAC.

która nie chciała wyrazić zgody na rozwód. Kilka lat później Józef Piłsudski miał kolejny głośny romans z Eugenią Lewicką.

Rosja – *Rosja obiecuje, gdy jest do tego zmuszona, i nie dotrzymuje swych obietnic z chwilą, gdy ma po temu siłę.* (Józef Piłsudski)

Rossa – wileński cmentarz, gdzie pochowano serce Józefa Piłsudskiego. Spoczęło w grobie jego matki – Marii z Billewiczów Piłsudskiej.

Równouprawnienie kobiet – pod wpływem Aleksandry Szczerbińskiej Józef Piłsudski przyznał kobietom nie tylko prawa wyborcze, ale także równouprawnienie. Choć prywatnie nie był do końca przekonany, czy z praw tych Polki będą potrafiły korzystać. Oficjalnie głosił jednak, że: *Równość ludzi i poczucie sprawiedliwości wymagają równouprawnienia kobiet. Ci, co tego nie rozumieją, potrzebują wychowania, nie dowodów.* (Józef Piłsudski)

Rząd Narodowy – dnia 6 sierpnia 1914 r. Józef Piłsudski podał do wiadomości, że w Warszawie powstał tajny Rząd Narodowy. Ogłosił, że podporządkował się tej władzy i z jej ramienia został Komendantem Głównym Wojsk Polskich. Była to fikcja, która wzmocniła jednak jego pozycję, zwłaszcza wobec Austro-Węgier. Pozwoliło mu to także uniezależnić się od różnorodnych partii politycznych. Jego działania ukróciło powołanie przez koła sejmowe wszystkich stronnictw Naczelnego Komitetu Narodowego. Politycy z Galicji, nastawieni nieprzychylnie do Józefa Piłsudskiego, zdołali nawet obalić jego kandydaturę na komendanta tworzonych właśnie Legionów Polskich.

S

Samotnik – Józef Piłsudski nie przepadał za towarzystwem. Czas najchętniej spędzał z najbliższymi lub samotnie – spacerując, czytając, układając pasjanse.

Samodzielność – *W każdym narodzie ceniona jest tylko jego samodzielność. Tylko rzeczy własnymi rękami robione posiadają istotne znaczenie.* (Józef Piłsudski)

Samouk – ze względu na aresztowanie i zsyłkę na Syberię Józef Piłsudski nie skończył studiów medycznych. Po powrocie do Wilna nie kontynuował już nauki na żadnym z uniwersytetów. Zaangażował się w pracę konspiracyjną, stając się rewolucjonistą i działaczem narodowowyzwoleńczym. Nieustannie jednak samodzielnie się dokształcał. Bardzo często można go było zobaczyć z książką. Szczególnie chętnie studiował opisy wojen i bitew, zwłaszcza kampanii prowadzonych przez Napoleona Bonaparte, którego uważał za wielki umysł i świetnego stratega.

Sanacja – obóz rządzący w II RP w latach 1926-1939, po dokonaniu przez Józefa Piłsudskiego przewrotu majowego. Powstał i funkcjonował pod przewodnictwem Marszałka i zbudowany został wokół jego legendy. Nazwa sanacja pochodzi od łacińskiego słowa „sanatio" czyli uzdrowienie. Obóz ten nawoływał do „sanacji moralnej" życia publicznego (państwa i społeczeństwa), choć sam miał na koncie czyny nie mające z taką postawą nic wspólnego, takie jak: zamach majowy, proces brzeski, wybory brzeskie czy też praktyki stosowane w obozie w Berezie Kartuskiej.

Sienkiewicz Henryk – ulubiony pisarz Józefa Piłsudskiego. Marszałek szczególnie dużym sentymentem darzył „Trylogię", a zwłaszcza „Potop".

Siła – *Siła bez wolności i sprawiedliwości jest tylko przemocą i tyranią. Sprawiedliwość i wolność bez siły jest gadulstwem i dziecińśtwem.* (Józef Piłsudski)

Słabość – *Słabość ma zawsze jedną konsekwencję – zamiłowanie do wielkich słów bez treści*. (Józef Piłsudski)

Sławek Walery – jeden z najbliższych współpracowników i niewielu przyjaciół Józefa Piłsudskiego, określany mianem „najwier-

Plakat wyborczy mający nakłonić do głosowania na sanację w wyborach do Sejmu w 1930 r., zbiory Biblioteki Narodowej.

niejszy z wiernych". Mieli za sobą długą wspólną drogę obejmującą służbę w Organizacji Bojowej Polskiej Partii Socjalistycznej, Legionach Polskich, Polskiej Organizacji Wojskowej, Wojsku Polskim, Bezpartyjnym Bloku Współpracy z Rządem. Kilkakrotnie sprawował funkcję Prezesa Rady Ministrów, Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej. Należał do grona liderów obozu sanacji i był jednym z twórców podstawowych założeń konstytucji kwietniowej.

Słowacki Juliusz – ulubiony poeta. Józef Piłsudski wspominał, że wieszcz zachwycił go swymi wierszami już w dzieciństwie i był dla niego pierwszym nauczycielem zasad demokracji.

Socjalista – *Kto nie był socjalistą za młodu, ten na starość będzie skurwysynem*. (Józef Piłsudski)

Spacery – ulubiona rozrywka Józefa Piłsudskiego. Najbardziej lubił samotne przechadzki po ogrodach i parkach. Nie znosił, gdy towarzyszyła mu ochrona.

Spiskowiec – określenie dotyczące przede wszystkim pierwszych lat działalności Józefa Piłsudskiego (czas gimnazjum i studiów).

Społeczeństwo – *Żadne zdrowe społeczeństwo nie będzie bez zdobycia się na opór czynny znosić gospodarki bandytów podtrzymywanych przez władze i władz podtrzymywanych przez bandytów.* (Józef Piłsudski)

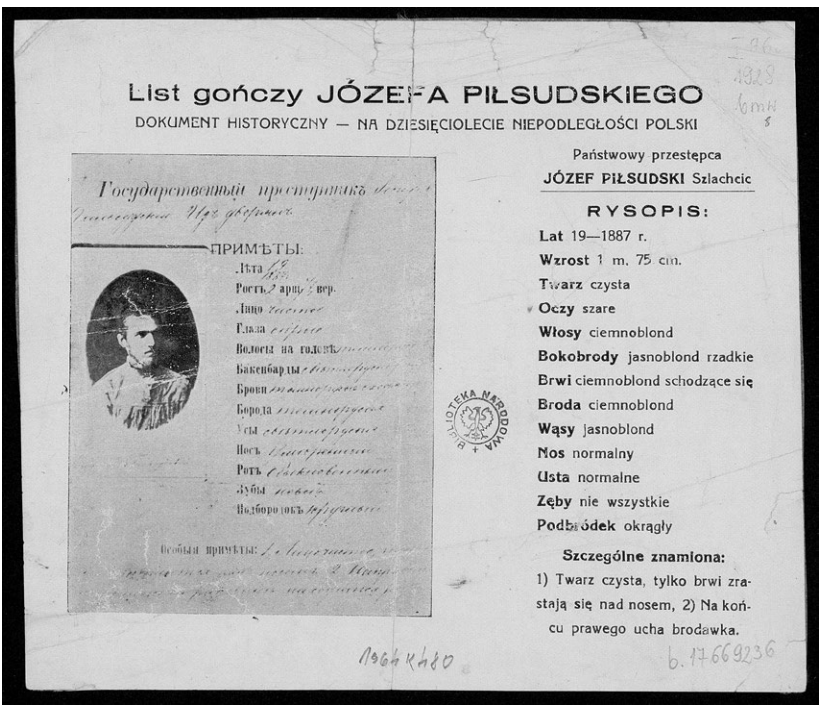
Sport – Józef Piłsudski nie był sportowcem ani kibicem pasjonującym się szczególnie jakąś dyscypliną. Jednak jako świetny strateg i psycholog doceniał fakt, że aktywność sportowa może wpłynąć pozytywnie na zdrowie, siłę fizyczną i psychiczną narodu, a także wychowawczo oddziaływać na wojsko. Początkowo dość krytycznie podchodził do futbolu. W jednej z wypowiedzi zasugerował nawet, że półtoragodzinne bieganie za piłką nie może być dobre dla serca. W końcu jednak, dzięki krakowskiej Cracovii, przekonał się do sportu. Czasami można go było zobaczyć na meczach piłki noż-

Józef Piłsudski w otoczeniu piłkarzy Cracovii, zbiory NAC.

Józef Piłsudski razem z rodziną w dworku w Sulejówku, zbiory Biblioteki Narodowej.

List gończy Józefa Piłsudskiego, zbiory Biblioteki Narodowej.

nej albo zawodach hipicznych. Sam uwielbiał jazdę konną, szachy i spacery – był znakomitym piechurem.

Sporty rozpowszechniły się w Polsce tak, że sam ze zdziwieniem oglądałem w zapadłych kątach wiejskich bosonogie dzieciaki kopiące zawzięcie piłkę, zamiast po starodawnemu łapać ją – rękami. Czyżby nadszedł dla Polski czas, gdy wyrasta tężyzna siły i mocy? Jakbym tego życzył. Możebyśmy zaczęli zatracać przewagę bezwolnego i niskiego rozumowania bezsiły – naszego dziedzictwa niewoli. (Józef Piłsudski).

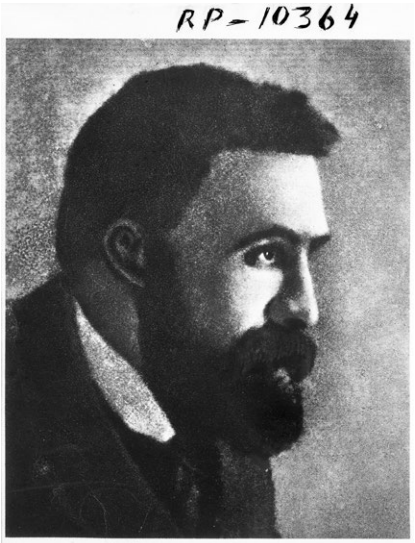
Sposób zwracania się do rozmówcy – Józef Piłsudski do osób, które darzył wielką sympatią czy wręcz głębokim uczuciem, często mawiał 'dziecko'. Natomiast forma 'pan/pani' albo użycie stopnia wojskowego zwiastowało, że nad rozmówcą zbierają się czarne chmury i zaraz dojdzie do awantury lub posypią się wyzwiska.

Spójnia – nazwa kółka samokształceniowego uczniów I Gimnazjum w Wilnie, do którego należał nastoletni Józef Piłsudski. Młodzież tej placówki była poddawana nieustannej rusyfikacji, dlatego tym chętniej uczyła się języka polskiego. W tym celu m.in. sprowadzała z Warszawy potajemnie książki.

Strateg – dokonania Józefa Piłsudskiego dowodzą, że można go uznać za wybitnego stratega, który konsekwentnie realizował swoje cele.

Sulejówek – tu Józef Piłsudski mieszkał wraz z rodziną w latach 1923-1926, najpierw w niewielkim drewnianym domku, a następnie w willi Milusin, ofiarowanej mu przez żołnierzy. Obecnie w Sulejówku znajduje się Muzeum Józefa Piłsudskiego.

Syberia – Józef Piłsudski został tu zesłany na pięć lat za uczestnictwo w nieudanym ataku na życie cara Aleksandra III Romanowa. Przeszedł przez Irkuck, Kireńsk i Tunkę. Tu, w niezwykle trudnych warunkach z chłopca przemienił się w mężczyznę. Zakochał się w Leonardzie Lewandowskiej. Poznał powstańców styczniowych, działa-

Józef Piłsudski zaraz powrocie z Syberii, lata 1892-1893, zbiory NAC.

Aleksandra Szczerbińska w młodości, zbiory NAC.

Józef Piłsudski gra w szachy z Jędrzejem Moraczewskim, zbiory NAC.

czy niepodległościowych i rewolucjonistów. Spotkania z nimi wywarły duży wpływ na charakter i dalsze losy młodego konspiratora.

Systematyczność – *Systematyczność jest przeciwna mojej naturze… muszę improwizować*. (Józef Piłsudski)

Szabla – Józef Piłsudski posługiwał się austriacką szablą oficerską wz. 1861, potem polską szablą oficerską wz. 1917 (prezent od żołnierzy Legionów Polskich), miał również np. szablę z Toledo.

Szachy – ulubiona gra i rozrywka Józefa Piłsudskiego.

Szczerbińska-Piłsudska Aleksandra – największa miłość życia Józefa Piłsudskiego, działaczka PPS, Organizacji Bojowej PPS i POW, nazywana „rewolucjonistką w spódnicy" oraz „towarzyszką Olą", uczestniczka wielu akcji dywersyjnych, w tym ataku na pociąg pocztowy pod Bezdanami. Zajmowała się transportem broni i amunicji oraz tworzeniem składów niezbędnych do gromadzenia uzbrojenia. Miała opinię nieustraszonej i bezczelnej. Pod długimi, obszernymi sukniami niejednokrotnie przenosiła broń. Na wypadek rewizji zawsze nosiła przy sobie truciznę – cyjanek potasu. W Legionach Polskich pełniła funkcję komendantki kurierek. Z Józefem Piłsudskim – wówczas towarzyszem Wiktorem, poznała się około roku 1906 – w jednym ze składów broni. Dzieliła ich piętnastoletnia różnica wieku (ona miała wówczas lat 25, on – 40), a także status w organizacji. Aleksandra należała do grona początkujących konspiratorek, Józef miał już wówczas pozycję lidera w gronie działaczy Frakcji Rewolucyjnej PPS. Połączyła ich wspólna sprawa i działalność niepodległościowa, a także przyjaźń i fascynacja, które potem przerodziły się w głębsze uczucie. Po latach Aleksandra powiedziała: „Wtedy patrzyłam na niego jak na przywódcę, nie jak na mężczyznę, w którym mogłabym się zakochać. Miłość przyszłą później". Józef Piłsudski wyznał Aleksandrze, że ją kocha, gdy wspólnie przygotowywali atak na bank w Kijowie. To wówczas miał rozpocząć się ich

romans. Po kilku latach na świat przyszły córki pary – Wanda (1918) i Jadwiga (1920). Jednak Aleksandra musiała pozostawać przez kilkanaście lat w cieniu jako kochanka. Jego pierwsza żona – Maria, aż do śmierci nie chciała się zgodzić na rozwód. Para pobrała się kilka miesięcy po jej pogrzebie. Na szczęściu małżeńskim pary położył się cieniem romans Józefa Piłsudskiego z Eugenią Lewicką. Niektórzy uważają, że do zagadkowej śmierci lekarki przyczyniła się Aleksandra Piłsudska. Warto dodać, że to drugiej żonie Marszałka Polki zawdzięczają fakt, że jako jedne z pierwszych w Europie otrzymały prawa wyborcze. Wyprzedziły nas pod tym względem tylko mieszkanki Finlandii, Danii, Norwegii i Islandii.

Szef Sztabu Generalnego – funkcja pełniona przez Józefa Piłsudskiego od grudnia 1922 r. do czerwca 1923 r.

Szpital Mikołaja Cudotwórcy w Petersburgu – tu przewieziono Józefa Piłsudskiego z X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej w 1901 r. Udało mu się uciec dzięki pomocy polskiego lekarza i działacza PPS – Władysława Mazurkiewicza. Miało to miejsce 14 maja 1901 r.

Ś

Ślub – pierwszy ślub Józef Piłsudski zawarł z Marią Juszkiewiczową z Koplewskich. Drugi – dnia 25 października 1921 r., niespełna trzy miesiące po śmierci pierwszej żony, z Aleksandrą Szczerbińską. Z ceremonii zawarcia pierwszego małżeństwa zachował się ciekawy dokument, według którego ślub odbył się 15 lipca 1899 r. o godzinie 10 rano, „w obecności świadków Adama Piłsudskiego, lat 29, pomocnika architekta, i Jana Piłsudskiego, lat 23, pracownika bankowego, obu zamieszkałych w Wilnie, zawarty został pod tą datą religijny związek między Józefem Klemensem Piłsudskim, kawalerem, kupcem, zamieszkałym w Łapach, urodzonym w majątku Zułowie, lat 31, synem Józefa i zmarłej Marii, z domu Billewicz, małżonków Piłsudskich, wyznania ewangelicko-augsburskie-

go, i Marią Kazimierą Juszkiewicz z domu Koplewską, rozwiedzioną z winy męża, zamieszkałą w Łapach, urodzoną w Wilnie, lat 33, córką zmarłego szlachcica Konstantego i Ludmiły z Chomiczów małżonków Koplewskich, wyznania ewangelicko-augsburskiego”[11].

Śmierć – Józef Piłsudski zmarł na raka wątroby dnia 12 maja 1935 r. w Warszawie.

Świrski Czesław – jeden z najbliższych współpracowników Józefa Piłsudskiego, działacz niepodległościowy i rewolucyjny, należący do Organizacji Bojowej PPS, uczestnik akcji pod Bezdanami, skazany przez władze carskie na kilka lat katorżniczej pracy, po wyzwoleniu adiutant Józefa Piłsudskiego, żołnierz 1. Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego, notariusz, ojciec chrzestny młodszej córki Józefa Piłsudskiego – Jadwigi.

T

Technika – Józef Piłsudski nie należał do osób pasjonujących się tą dziedziną. Nie lubił wynalazków i nowinek technicznych. Z dystansem podchodził początkowo do radia czy kina. Dopiero po długich namowach zgodził się na założenie telefonu.

„Trylogia” – cykl powieści historycznych autorstwa Henryka Sienkiewicza („Ogniem i mieczem”, „Potop”, „Pan Wołodyjowski”), którego wielkim fanem był Józef Piłsudski.

Tunka – wieś na Syberii, do której zesłano Józefa Piłsudskiego.

Twórca Legionów Polskich – Józef Piłsudski uważany jest za twórcę i ideologa Legionów Polskich, choć proces powstania tej formacji był złożony i bazował na zaangażowaniu wielu osób.

Tymczasowa Rada Stanu – organizacja stworzona w styczniu 1917 r. przez niemieckie i austro-węgierskie władze okupacyjne

---

[11] Ks. Henryk Weryński, *Czy Józef Piłsudski był protestantem?* „Więź” 1971, z. 159-160, s. 190, także Andrzej Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 -1935*, Kraków 2017, s. 103

w Królestwie Polskim. Józef Piłsudski pełnił w niej funkcję referenta Komisji Wojskowej. Ze względu na zmianę sytuacji międzynarodowej doszło do konfliktu między oficerami polskimi a armiami zaborców. Dotyczył tekstu przysięgi roty, którą mieli składać żołnierze. Doprowadziło to do tzw. kryzysu przysięgowego. Faktycznie zaś oficerowie, w tym Józef Piłsudski, dostrzegli w zwycięstwach ententy nad państwami centralnymi i rewolucją w Rosji szansę na upomnienie się o sprawę polską i odzyskanie niepodległości.

Tymczasowy Naczelnik Państwa – funkcję tę Józef Piłsudski sprawował od dnia 22 listopada 1918 r. do 20 lutego 1919 r. jako najwyższy urząd w odrodzonej Polsce. Od 20 lutego 1919 r. nazwa stanowiska brzmiała Naczelnik Państwa.

U

Udar – w nocy z 18 na 19 kwietnia 1928 r. Józef Piłsudski przeszedł lekki udar mózgu, w wyniku czego musiał zrezygnować z funkcji Premiera, objął natomiast stanowisko Ministra Spraw Wojskowych. Nakazano mu wówczas rygorystyczną dietę, całkowicie zakazano picia alkoholu i jego ulubionej mocnej herbaty. Musiał również ograniczyć palenie papierosów do 12 sztuk dziennie.

Uniwersytet – Józef Piłsudski studiował medycynę w latach 1886-1887 na Cesarskim Uniwersytecie Charkowskim. Działał tu także w organizacji konspiracyjnej i niepodległościowej. Nauki nie ukończył z powodu aresztowania za uczestnictwo w próbie przeprowadzenia zamachu na cara, za co został zesłany na Syberię.

W

„Walka” – pismo PPS wydawane na Litwie przez Józefa Piłsudskiego w 1902 r.

Wanda – imię pasierbicy Józefa Piłsudskiego i jego pierwszej córki.

Warszawa – miasto, z którym Józef Piłsudski był niezwykle związany. Przybył tu z więzienia w Magdeburgu, by objąć władzę i ogłosić odzyskanie niepodległości. Sprawował najwyższe i najważniejsze urzędy w państwie. Mieszkał wraz z rodziną w Belwederze. Chodził na spacery do parku w Łazienkach Królewskich. By przejąć władzę, dokonał zamachu majowego, spotykając się najpierw na Moście Poniatowskiego z prezydentem Stanisławem Wojciechowskim.

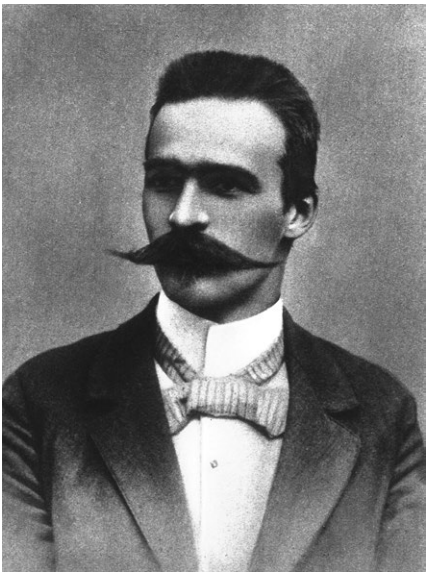
Wawel – po śmierci Józefa Piłsudskiego jego ciało spoczęło na Wawelu. Pochowano go tam dnia 18 maja 1935 r. Spoczywa w krypcie pod Wieżą Srebrnych Dzwonów.

Wąsy – sumiaste wąsy to jeden z najbardziej charakterystycznych atrybutów Józefa Piłsudskiego. Ukrywał pod nimi wybite w Irkucku zęby.

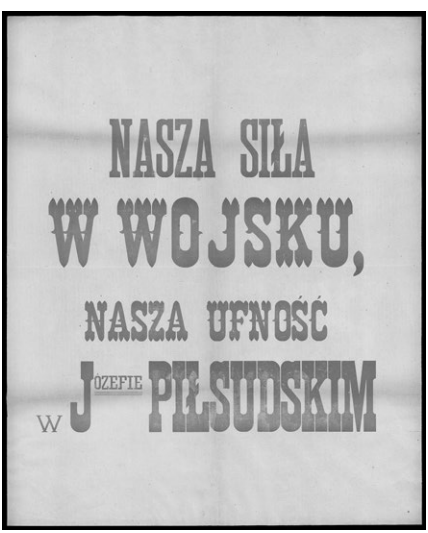
Wieniawa-Długoszowski Bolesław – ulubieniec i zaufany człowiek Józefa Piłsudskiego, jego adiutant z czasów służby w Legionach Polskich oraz wojny polsko-bolszewickiej 1920 r., a także świadek na ślubie Marszałka z Aleksandrą Szczerbińską. Oficer należał do najbardziej barwnych postaci II RP. Do tej pory opowiadane są historie o jego bujnym życiu towarzyskim, zamiłowaniu do pięknych kobiet, ułańskiej fantazji, hulaszczym życiu i poczuciu humoru. Był także poetą, lekarzem, dyplomatą, wspaniałym jeźdźcem i cenionym dowódcą 1. Pułku Szwoleżerów.

Wiktor, także Towarzysz Wiktor – jeden z pseudonimów Józefa Piłsudskiego. Używał go w okresie działalności w PPS.

Wilno – jedno z ulubionych miast Józefa Piłsudskiego. Jako dziecko przeniósł się tam wraz z rodziną po pożarze dworu w Zułowie. Tu uczęszczał do gimnazjum, zdał maturę, stawiał pierwsze kroki jako konspirator, został aresztowany za udział w zamachu na cara jako przewodnik po mieście dla jednego ze spiskowców. Po powrocie z Syberii w Wilnie poznał Marię Juszkiewiczową, z którą wziął ślub.

Józef Piłsudski jako działacz rewolucyjny i narodowowyzwoleńczy, około roku 1894-95, zbiory NAC.

Jeden z plakatów propagandowych z okresu II RP, zbiory Biblioteki Narodowej.

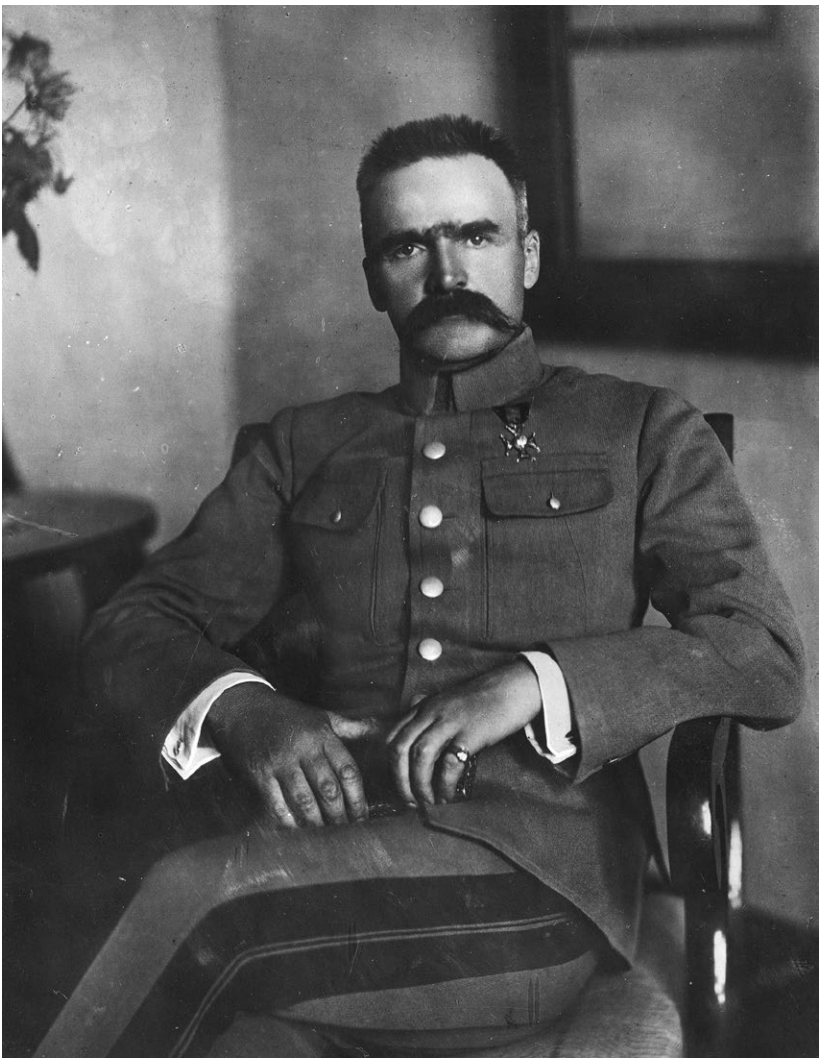
Wojna – Józef Piłsudski uczestniczył jako dowódca I Brygady Legionów Polskich w I wojnie światowej, jak również w tzw. wojnie o granice, a zwłaszcza w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r.

Wybiła godzina rozstrzygająca! Polska przestała być niewolnicą i sama chce stanowić o swoim losie. Sama chce budować swą przyszłość, rzucając na szalę wypadków własną siłę orężną. (Józef Piłsudski)

Wy w wojnę beze mnie nie leźcie, wy ją beze mnie przegracie. (Józef Piłsudski)

Wojsko Polskie – Józef Piłsudski uznawany jest za twórcę odrodzonego po 1918 r. Wojska Polskiego. To on stworzył organizacje, które stały się podstawą do zbudowania podwalin polskiej armii, takie jak: Związek Czynu Zbrojnego, Związek Strzelecki czy Legiony Polskie. Potrafił zdobyć zaufanie, posłuch i lojalność żołnierzy, a także dotrzeć do ich serc, za co wielokrotnie mu się odwdzięczali. Po odzyskaniu niepodległości, a zwłaszcza po zamachu majowym, pełnił w państwie najwyższe funkcje wojskowe, takie jak: pierwszy Marszałek Polski, Generalny Inspektor Polskich Sił Zbrojnych, Szef Sztabu Generalnego, Przewodniczący Ścisłej Rady Wojennej czy Minister Spraw Wojskowych.

Woyczyński Marcin – nieformalny adiutant Józefa Piłsudskiego, a także jego długoletni lekarz, dobry znajomy i w pewnym sensie sąsiad. Mieszkał nieopodal Głównego Inspektoratu Sił Zbrojnych, w posesji znajdującej się przy Alejach Ujazdowskich. Marszałek w swoim gabinecie w GISZ-u spędzał więcej czasu niż w Belwederze. Spotykali się więc niemal codziennie. Znali się jeszcze z czasów, gdy obaj działali w konspiracyjnych strukturach PPS. Na krótko przed śmiercią Józefa Piłsudskiego Marcin Woyczyński stracił miejsce w gronie jego najbliższych współpracowników – przedstawiciele obozu sanacji podejrzewali, że jego żona jest w kontakcie z komunistami. Sprawa ta nigdy nie została do końca wyjaśniona.

Józef Piłsudski przy pracy, zbiory NAC.

Wódz – Józef Piłsudski był naturalnym przywódcą. Jego podkomendni twierdzili, że posiadał cechy, które zapewniały mu posłuch wśród żołnierzy: pewność siebie, przekonanie o własnej racji, autentyczność. Żołnierze mieli do niego zaufanie. Wierzyli, że wie, co robi, a jego wybory są słuszne. Zdejmował z nich konieczność podejmowania samodzielnych decyzji i odpowiedzialność za nie.

Gdy państwo wybiera wodza, szuka ludzi silnych, ambitnych, wierzących w siebie. (Józef Piłsudski)

Wskrzesiciel państwa polskiego – jedno z określeń, którym zwolennicy Józefa Piłsudskiego chętnie go nazywali.

Wygląd – Jeden z kolegów Józefa Piłsudskiego opisując go podkreślił, że był to bardzo przystojny i zawsze starannie ubrany mężczyzna. Dodał: „Wzrost – więcej niż średni, sylwetka lekko pochylona, gęsta, ciemna, ostrzyżona średnio na jeża i odporna wszelkim usiłowaniom grzebienia czupryna, twarz okolona gęstą, w różny sposób, przeważnie jednak na tępy szpic, strzyżoną brodą, duży, nastroszony wąs, wysunięte naprzód i wciąż jakby dmuchające wargi”[12]. Tak wyglądał mając około 30, w czasie, gdy należał do grona działaczy PPS. Inaczej opisała Józefa Piłsudskiego zakochana w nim kobieta – Aleksandra Szczerbińska: „mężczyzna średniego wzrostu, o szerokich barach, cienki w pasie. Miał dużo wdzięku i elegancji w ruchach, co zresztą zachował do końca życia. Tak lekko chodził, że zdawało się, że nie idzie, lecz płynie (…). Głowę miał małą, uszy kształtne, lekko szpiczaste, nasłuchujące, oczy osadzone głęboko, myślące, lecz przenikliwe, szaroniebieskie. Ruchliwa twarz obijała prawie każdą jego myśl”[13]. Z listu gończego wysłanego przez władze carskie za 19-letnim Józefem dowiadujemy się jeszcze, że jego znaki szczególne sta-

---

[12] J. Grabiec (Józef Dąbrowski), *Czerwona Warszawa przed ćwierć wiekiem*, Poznań 1925, s. 74-75, za: Andrzej Garlicki, *Józef Piłsudski 1867-1935*, Znak Horyzont, Kraków 2017, s. 98-99

[13] Aleksandra Piłsudska, *Wspomnienia,* Londyn 1960, s. 86

Józef Piłsudski w roku 1914, zbiory NAC.

nowiły zrastające się nad nosem brwi i brodawka na końcu prawego ucha.

Wymsknięcia (także wypsknięcia) – barwne powiedzonka Józefa Piłsudskiego, często zawierające nieparlamentarne słowa, o czym świadczy wypowiedź: *Wam kury szczać prowadzić, a nie politykę robić.* (Józef Piłsudski)

Wyprawa Kijowska – w 1920 r. Józef Piłsudski podjął próbę rozstrzygnięcia wojny polsko-bolszewickiej w oparciu o sojusz z Ukrainą (z Symonem Petlurą). Wspólnie doprowadzili do zdobycia Kijowa, przeprowadzając ofensywę Wojska Polskiego i Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej przeciwko Armii Czerwonej. Sukces tej operacji był jednak krótkotrwały.

Z

Zakopane – Józef Piłsudski po aresztowaniu i ucieczce ze szpitala psychiatrycznego w Petersburgu spędził dla ratowania zdrowia dwa miesiące w Zakopanem. Tak opisywał pobyt w tym miejscu w liście do przyjaciela: *Nie masz pojęcia, jakem się rozleniwił ostatnimi czasy: ani czytać, ani pisać, a często ani gadać mi się nie chce. Teraz usprawiedliwiam siebie tym, że na to istnieje kuracja, by człek absolutnie nic nie robił, i pocieszam, że gdy już wyrwę [się] z Zakopanego – wszystko się odmieni. Tymczasem mi kuracja na dobre wychodzi.*

Zamach majowy, także przewrót majowy – zbrojny zamach stanu dokonany w dniach 12-15 maja 1926 r. w Warszawie przez Józefa Piłsudskiego i podporządkowane mu oddziały wojska. (Szerszy opis – patrz **przewrót majowy).**

Wydałem wojnę szujom, łajdakom, mordercom i złodziejom i w walce tej nie ulegnę. (Józef Piłsudski)

... nie przestanę twierdzić, że zrobiłem jedyny w swoim rodzaju fakt historyczny, żem zrobił coś podobnego do zamachu stanu i potrafił go

natychmiast zalegalizować i żem uczynił coś w rodzaju rewolucji bez żadnych rewolucyjnych konsekwencji. (Józef Piłsudski)

Zamachowiec – określenie to używane jest w stosunku do Józefa Piłsudskiego podwójnie: jako do uczestnika zamachu na życie cara Aleksandra III Romanowa oraz jako do osoby będącej twarzą zrealizowanego w 1926 r. zamachu majowego.

Zesłanie na Syberię – Józef Piłsudski został skazany na karę pięciu lat ciężkich robót na Syberii za udział w zamachu na życie cara. Przebywał m.in. w Irkucku, Kireńsku i Tunce.

Zesłaniec syberyjski (patrz wyżej).

Zęby – Józef Piłsudski podczas zesłania uczestniczył w buncie więźniów w Irkucku, za co został dotkliwie pobity przez strażników, którzy wybili mu dwa przednie zęby. Ukrywał to nosząc sumiaste wąsy.

Ziuczek – tak Józef Piłsudski bywał nazywany przez zauroczone nim kobiety.

Ziuk – jeden z przydomków Józefa Piłsudskiego. Zdrobnienie pochodzi od słowa Joziuk, skróconego do Ziuk, jak sam w dzieciństwie mówił o sobie przyszły Marszałek.

Zułów – majątek ziemski Marii i Józefa Piłsudskich znajdujący się w prowincji grodzieńskiej, na Wileńszczyźnie. Był to duży modrzewiowy dwór składający się z 12 pokojów. To tutaj dnia 5 grudnia 1867 r. urodził się Józef Klemens Piłsudski.

Związek Strzelecki – społeczno-wychowawcza, paramilitarna organizacja powstała 23 kwietnia 1910 r. we Lwowie z inicjatywy Związku Walki Czynnej. Podstawą do jej utworzenia była ustawa o stowarzyszeniach oraz rozporządzenie Ministerstwa Obrony Krajowej o „popieraniu strzelectwa dobrowolnego". W 1912 r. Związek Walki Czynnej przekształcił się w centralę organizacji strzeleckich, zarządzaną przez Komendę Główną Związków Strzeleckich. Na jej czele stanął Józef Piłsudski, a szefem sztabu został Kazimierz Sosnkowski. Główna siedziba

organizacji mieściła się we Lwowie. W maju 1913 r. Komenda Główna zmienia nazwę na Wydział Wojskowy Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych. Na czele i tej struktury stał Józef Piłsudski. W chwili wybuchu I wojny światowej organizacja liczy 6449 przeszkolonych strzelców. Potem nazwę tę nosiła także organizacja paramilitarna działająca w II RP w latach 1919-1939.

Związek Walki Czynnej (ZWC) – struktura powstała z inicjatywy Józefa Piłsudskiego we Lwowie w czerwcu 1908 r. Była to konspiracyjna organizacja związana z Frakcją Rewolucyjną PPS działająca pod dowództwem Kazimierza Sosnkowskiego. Do ZWC dołączały chętnie mniejsze organizacje niepodległościowe, ponieważ starano się tu realizować przede wszystkim hasła niepodległościowe, a nie partyjne czy rewolucyjne. W zamyśle Józefa Piłsudskiego struktura stanowić miała zalążek późniejszej armii polskiej. Po jakimś czasie ZWC związał swoją działalność z organizacjami jawnymi, takimi jak: Związek Strzelecki we Lwowie, Towarzystwo „Strzelec" w Krakowie i Polskie Drużyny Strzeleckie.

Zwycięstwo – *Być zwyciężonym i nie ulec to zwycięstwo, zwyciężyć i spocząć na laurach to klęska*. (Józef Piłsudski)

Szala zwycięstwa rozstrzyga się w sercu, woli, charakterze i umiejętności trwania u człowieka. (Józef Piłsudski)

Ź

Źródło patriotyzmu – *W sercach szlachetnych nieszczęście i poniżenie kraju jest zawsze źródłem patriotyzmu.* (Józef Piłsudski)

Ż

Życie – *W życiu bywają rzeczy ważniejsze niż samo życie.* (Józef Piłsudski)

Powiedziałem sobie, że skoro nie mogę być wielkim, to nie mam po co żyć. (Józef Piłsudski)

Józef Piłsudski u kresu życia, zbiory NAC

Życiorys – Józef Klemens Piłsudski urodził się 5 grudnia 1867 r. w Zułowie na Litwie. Pochodził z rodziny o tradycjach patriotycznych i rodowodzie szlacheckim. Uczęszczał do I Gimnazjum w Wilnie, gdzie zdał maturę. Następnie rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie w Charkowie. W1887 r. został aresztowany pod zarzutem uczestnictwa w zamachu na cara, za co został skazany na 5 lat ciężkich robót na Syberii. Do Wilna powrócił w 1890 r. Zaangażował się w działalność konspiracyjną, polityczną, rewolucyjną i narodowowyzwoleńczą. W latach 1892-1905 współdziałał z PPS, będąc korespondentem „Przedświtu", redaktorem „Robotnika", liderem Frakcji Rewolucyjnej PPS, jednym z organizatorów Organizacji Bojowej PPS, uczestnikiem wielu akcji dywersyjnych oraz robotniczych protestów w 1905 r. Kiedy zrozumiał, że niemożliwe jest wywołanie powstania robotników przeciw Rosji, które przyniosłoby odrodzenie Polski, swoją uwagę skoncentrował wyłącznie na działalność niepodległościową. Współtworzył Związek Walki Czynnej i Związek Strzelecki. Po wybuchu I wojny stanął na czele I Brygady Legionów Polskich, walcząc w ramach armii Austro-Węgier z Rosją. W 1917 r. doprowadził wraz z innymi oficerami do tzw. kryzysu przysięgowego, za co został osadzony w więzieniu w Magdeburgu. Po uwolnieniu przybył do Warszawy. Tu, 11 listopada 1918 r., Rada Regencyjna przekazała mu zwierzchnictwo nad wojskiem, a także powierzyła misję utworzenia Rządu Narodowego. Dnia 16 listopada 1918 r. wysłał depeszę notacyjną informującą państwa zachodnie o odrodzeniu Polski. Od tego czasu pełnił najważniejsze funkcje w państwie, takie jak: Tymczasowy Naczelnik Państwa, Naczelnik Państwa, pierwszy Marszałek Polski czy też Minister Spraw Wojskowych. W latach 1922-1926 wycofał się z polityki. Powrócił do niej w 1926 r., przeprowadzając zamach (przewrót) majowy, noszący wszystkie znamiona wojny domowej. W jego wyniku, w sposób niedemokratyczny, zmienione zostały najwyższe

władze w Polsce. Józef Piłsudski nie przyjął wprawdzie nominacji na prezydenta, ale pod hasłem sanacji czyli konieczności uzdrowienia polskiego państwa, rozpoczął wraz z obozem tzw. piłsudczyków, działającym w ramach Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, marsz po władzę dyktatorską. Udało mu się ją uzyskać w 1930 r. przy wykorzystaniu niedemokratycznych metod, takich jak: proces brzeski, wybory brzeskie czy obóz w Berezie Kartuskiej. Zmarł w Warszawie, w Pałacu Belwederskim dnia 12 maja 1935 r.

Zakończenie

Miejcie odwagę!... Nie tę jednodniową,
Co w rozpaczliwym przedsięwzięciu pryska,
Lecz tę, co wiecznie z podniesioną głową
Nie da się zepchnąć z swego stanowiska.

Adam Asnyk, *Miejcie nadzieję*

Najważniejszy biograf Józefa Piłsudskiego – Andrzej Garlicki, w swojej monumentalnej, liczącej ponad 1000 stron książce o Marszałku napisał: „Długą drogę odbył Piłsudski z Zułowa przez syberyjskie zesłanie, ruch socjalistyczny, Legiony, Magdeburg, Belweder, Sulejówek i znowu Belweder – do królewskich grobów na Wawelu. Był wielką indywidualnością i wycisnął – co niewielu jest dane, swe piętno na kilku dziesięcioleciach dziejów Polski. Był człowiekiem już za życia owianym legendą. Był symbolem odrodzenia Polski”[14].

Lektura książki *M jak marzenie o Niepodległej Józef Piłsudski od A do Z* pozwala zbudować sobie własny obraz tej wyjątkowej postaci. Z jej kart spogląda na nas mężczyzna niezwykle pewny siebie, o dużej charyzmie. Strateg, wizjoner, naturalny przywódca i mąż stanu, przekonany o słuszności podjętych decyzji. Obserwator, który nie tylko potrafił zauważyć nadchodzące zmiany i się do nich dostosować, lecz także wykazać się elastycznością, gdy zachodziła taka potrzeba. Okazał się również świetnym psychologiem, co dało mu szansę poznania charakteru narodowego Polaków i wejrzenia w nasze serca. To ostatnie wykorzystał realizując marzenie o Niepodległej, a potem o władzy.

---

[14] Andrzej Garlicki, *Józef Piłsudski 1867-1935*, op.cit. s. 1052-1053

W osiąganiu kolejnych celów pomogły mu na pewno ogromna siła charakteru, nieprzeciętna osobowość, wielka przenikliwość i analityczny umysł. Na dodatek matka Józefa Piłsudskiego wpoiła synowi przekonanie, że jest stworzony do nieprzeciętnych zadań, a od najmłodszych lat sprzyjało mu szczęście.

Na drodze Marszałka stanęli we właściwym czasie odpowiedni ludzie. Choć w zamachu na życie cara wziął udział w zasadzie dość przypadkowo, to zesłany na Sybir poznał działaczy niepodległościowych i powstańców, którzy wpłynęli na ukształtowanie charakteru młodego człowieka. Niezwykle ważną rolę w jego życiu odegrały również kobiety – a zwłaszcza obie żony Maria i Aleksandra. Jedna otworzyła mu drzwi do świata rewolucjonistów i konspiratorów, druga – wspierała go w najtrudniejszych chwilach walki o niepodległość i podczas odbudowy państwa.

Niestety rola, jaką przyszło spełnić Józefowi Piłsudskiemu w dziejach Polski, doprowadziła go do przekonania o własnej nieomylności oraz przeświadczenia, że stoi ponad prawem i innymi ludźmi. A stąd było już całkiem blisko do dokonania zamachu stanu, a także milczącej zgody na brutalne rozprawianie się z oponentami politycznymi. To wszystko w jakimś momencie musiało obrócić się przeciw Marszałkowi. U kresu życia, choć nie stracił wpływu na losy narodu, był już coraz bardziej samotny i zgorzkniały.

Józef Piłsudski świadomy był wówczas także rosnących zagrożeń zewnętrznych i swojej wobec nich bezradności. Kierował państwem podzielonym wewnętrznie, o słabo uzbrojonej armii i niepewnych granicach. Na dodatek wśród swojego obozu władzy nie widział godnych siebie następców. Dlatego z pesymizmem patrzył na dalsze losy kraju, co znalazło odzwierciedlenie w jego słowach: *Wy tej Polski nie utrzymacie. Ta burza, która nadciąga jest zbyt wielka. Obecna Polska zdolna jest do życia tylko w jakimś wyjątkowym, złotym okresie dzie-*

Józef Piłsudski – człowiek, który spełnił swoje marzenie o Niepodległej, zbiory NAC.

jów[15]. I niestety, jak za kilka lat miało się okazać – znowu miał rację.

Napisanie książki *M jak marzenie o Niepodległej Józef Piłsudski od A do Z* było dla mnie niezwykłą przygodą, za którą jestem ogromnie wdzięczna Bibliotece Publicznej Gminy Wolin.

Dzięki pracy nad tekstem mogłam z bliższej perspektywy przyjrzeć się jednej z najciekawszych i najważniejszych postaci historii Polski. Tak jak przy okazji pisania moich wcześniejszych publikacji i tym razem najbardziej interesowało mnie ludzkie oblicze bohatera – jego pasje, marzenia, życie prywatne. Dlatego tyle miejsca poświęciłam temu, jakim człowiekiem był Marszałek, co go ukształtowało, kim się inspirował, jak i gdzie lubił spędzać czas wolny.

Gdybym miała opisać Józefa Piłsudskiego literami alfabetu, zgodnie z podtytułem niniejszej książki, postawiłabym na: M jak marzyciel, P jak pragmatyk, R jak romantyk idei i realista w działaniu, S jak strateg, szczęściarz i samotnik. Dodałabym także D jak dyktator czy też Z jak zbyt przekonany o słuszności swoich racji i wyborów człowiek.

Dzięki pracy nad niniejszą publikacją mogłam także lepiej poznać mojego pradziadka – Adama Maciantowicza, żołnierza Legionów Polskich, wielkiego zwolennika Marszałka. Szacunek, jakim darzył Komendanta prawdopodobnie sprawił, że moja babcia otrzymała takie samo imię jak jego starsza córka – Jadwiga. Najmłodszego syna pradziadka nazwano Józef. W związku z tym, że był siódmym dzieckiem i otrzymał imię po Marszałku, zgodnie z panującym wówczas zwyczajem, symbolicznym ojcem chrzestnym dziecka został bohater niniejszej książki, a rodzina otrzymała z tego tytułu prezent od państwa w postaci specjalnej wyprawki.

---

[15] www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1615171,1,najslynniejsze-cytaty-jozefa-pilsudskiego.reed (dostęp 10.10.2026)

Zbierając informacje do książki odkryłam, że w archiwum rodzinnym zachował się dyplom podpisany przez Józefa Piłsudskiego, który pradziadek otrzymał wraz z pamiątkowym odznaczeniem – Krzyżem Legionowym. Dzięki temu dokumentowi dowiedziałam się, że Adam Maciantowicz służył w 5 Pułku Piechoty. A to dało mi szansę prześledzić jego wojenne losy.

Czytając myśli Józefa Piłsudskiego przekonałam się również, jak bardzo aktualne pozostają jego słowa, choć wygłaszał je przecież sto lat temu. Lektura ta przynosi szansę spojrzenia z zupełnie innej perspektywy na to, co obecnie dzieje się w naszym życiu politycznym. Pozwala się również przekonać, jak niezmienny pozostał nasz charakter narodowy. Świadczą o tym między innymi następujące słowa Marszałka: *Jednym z przekleństw naszego życia (...) jest to, żeśmy się podzielili na kilka rodzajów Polaków, że mówimy jednym polskim językiem, a inaczej nawet słowa polskie rozumiemy…*[16]

Dla mnie najciekawsze, a zarazem najważniejsze, wydają się być jednak myśli Józefa Piłsudskiego, dzięki którym możemy zmieniać swoje życie. Jedna z nich idealnie nadaje się na zamknięcie tego tekstu: *Być zwyciężonym i nie ulec to zwycięstwo, zwyciężyć i spocząć na laurach to klęska. Kto chce, ten może, kto chce, ten zwycięża, byle chcenie nie było kaprysem lub bez mocy*[17].

---

[16] Joanna Gierowska-Kałłaur, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 -9 września 1920),* Warszawa 2003, s. 54

[17] Świąteczna dedykacja dla żołnierzy, „Żołnierz Polski" 1918 nr 2, z dnia 24.12.1918

Bibliografia
(wybór)

Monografie i opracowania:

J. L. Englert, *Józef Piłsudski Komendant Naczelnik Państwa Pierwszy Marszałek Polski*, Londyn 1991

A.A. Garliccy, *Józef Piłsudski: życie i legenda*, Warszawa 1993

A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867-1935*, Kraków 2017

A. Garlicki, *Józef Piłsudski w karykaturze*, Warszawa 1991

J. Gierowska-Kałłaur, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 - 9 września 1920),* Warszawa 2003

Józef Piłsudski 1867-1935, Kraków [bdw], reprint z roku 1935

Józef Piłsudski o państwie i armii Wybór pism, wybrał i opracował Jan Borkowski, Warszawa 1985, t. I, II

Józef Piłsudski w opiniach polityków i wojskowych, wybór Eugeniusz Kozłowski, Warszawa 1985

S. Mackiewicz (Cat), *Historia Polski od 11 listopada 1918 do 17 września 1939 r.*, Londyn 1941

Daria i Tomasz Nałęcz, *Józef Piłsudski – legendy i fakty*, Warszawa 1987

A. Piłsudska, *Wspomnienia,* Londyn 1960

J. Piłsudski, *Moje pierwsze boje: wspomnienia spisane w twierdzy magdeburskiej*, Warszawa 1936

J. Piłsudski, *Myśli i wypsknięcia*, [bmw] 2011

J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe,* tom I-X, Warszawa 1937

Poradnik dla urządzających obchody i akademie ku czci Marszałka Józefa Piłsudskiego, Łódź 1934

W. Suleja, *Józef Piłsudski*, Wrocław 1995

B. Urbanowski, *Filozofia czynu, Światopogląd Józefa Piłsudskiego*, Wydawnictwo Pelikan Warszawa 1988

B. Urbankowski, *Józef Piłsudski do Polaków Myśli, mowy, rozkazy Szkic biograficzny, wybór tekstów*, Kraków 2017

J. Woyszwiłło, *Józef Piłsudski Życie, czyny, idee*, Warszawa 1990 [reprint z 1937 roku]

W. Wójcik, *Legenda Piłsudskiego w polskiej literaturze międzywojennej*, 1986

Z. Wójcik, *Józef Piłsudski 1867-1935*, Warszawa [bdw]

Źródła internetowe:

muzeumpilsudski.pl

www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1615171,1,najslynniejsze-cytaty-jozefa-pilsudskiego.reed (dostęp 10.10.2026)